

UIT

NORGES
ARKTISKE
UNIVERSITET

Det juridiske fakultet

Det strafferettslige vernet mot mishandling i nære relasjoner.

Og en redegjørelse av noen prosessuelle utfordringer det kan støtes på ved straffesaksbehandlingen.

Av Trine Fjellstad Jakobsen

Liten masteroppgave i rettsvitenskap vår 2016

Antall ord: 17 595

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	1
1.1 Tema, problemstilling og avgrensning.....	1
1.2 Aktualitet og bakgrunn for valg av tema.....	1
1.3 Metode.....	3
1.4 Videre fremstilling.....	5
2. Historisk blikk på bestemmelsene om mishandling i nære relasjoner frem til i dag.....	6
3. Straffeloven 2005 § 282 – Mishandling i nære relasjoner	10
3.1 Innledning.....	10
3.2 Begrepet mishandling.....	10
3.3 Gjerningsbeskrivelsen.....	12
3.3.1 Trusler	12
3.3.2 Tvang.....	12
3.3.3 Frihetsberøvelse.....	13
3.3.4 Vold.....	14
3.3.5 Andre krenkelsers	16
3.3.6 Alvorlig eller gjentatt.....	16
3.4 Personkrets	18
3.5 Skyldkravet	21
3.6 Medvirkning.....	22
3.7 Straffeutmålingen	23
4. Straffeloven § 283 - Grov mishandling i nære relasjoner.....	26
4.1 Innledning.....	26
4.2 Gjerningsbeskrivelsen.....	26
4.2.1 Vurderingsmomenter	28
4.3 Skyldkravet	30
5. Politiets arbeid med saker om mishandling i nære relasjoner	31
5.1 Innledning.....	31
5.2 Hvordan politiet får kjennskap til mishandlingen.....	31
5.3 Etterforskningen	33
5.4 Påtaleregelen.....	35
6. Noen særlige prosessuelle utfordringer	37
6.1 Innledning.....	37
6.2 Fornærmedes forklaring	37
6.3 Fritakelse fra vitneplikten	38
6.4 Adgangen til å lese opp tidligere politiforklaringer	39
6.4.1 Når vitnet møter.....	39

6.4.2 Når vitnet ikke møter	42
6.5 Legejournaler som bevis	43
7. Oppsummering	46
8. Kildeliste.....	47
8.1 Lovregister.....	47
8.2 Forskrifter	47
8.3 Forarbeider	47
8.4 Rundskriv.....	48
8.5 Rettspraksis	48
8.6 EMD.....	49
8.7 Juridisk teori og juridiske artikler.....	49
8.8 Andre kilder	50

1. Innledning

1.1 Tema, problemstilling og avgrensning

Mishandling i nære relasjoner er straffbare handlinger etter strl. 2005 §§ 282 og 283, og det er en grunnleggende menneskerettighet å leve et liv uten vold og uten frykt for vold. Det er et dagsaktuelt tema som har et betydelig omfang og er et alvorlig samfunns- og folkehelseproblem. Temaet for avhandlingen er mishandling i nære relasjoner med fokus på hvilket strafferettslig vern dette har etter strl. 2005¹ §§ 282 og 283.

Problemstillingen for avhandlingen er i hvilken utstrekning mishandling i nære relasjoner er vernet etter straffelovens bestemmelser, samt en redegjørelse av noen prosessuelle utfordringer det kan støtes på ved straffesaksbehandlingen. For å finne svar på problemstillingen må det klarlegges i hvilken utstrekning det foreligger et vern, og hvordan det kan oppstå prosessuelle utfordringer ved straffesaksbehandlingen.

Avhandlingen avgrenses mot hvordan spørsmål knyttet til mishandling i nære relasjoner er regulert internasjonalt. Det vil ikke bli gjort rede for hvilke konvensjoner Norge er forpliktet av for å hindre mishandling i nære relasjoner.

1.2 Aktualitet og bakgrunn for valg av tema

Høsten 2014 var jeg en måned i praksis hos politiet i forbindelse med jusstudiet ved UiT. Flesteparten av sakene jeg erfarte gjennom praksisperioden var familievoldssaker. Det var dette som festet min interesse til temaet.

Uttrykk vold omfatter blant annet fysiske, psykiske, seksuelle og materielle overgrep mot en person som voldsutøveren har en nær relasjon til. Det kan for eksempel handle om overgrep mot nåværende eller tidligere ektefelle, kjæreste eller samboer, vold og overgrep mot barn, barnebarn eller andre slektingers overgrep mot eldre, om barn som opplever vold i familien, om tvangsekteskap og kjønnslemlestelse. I aller ytterste konsekvens tar volden liv.²

Både barn, kvinner og menn kan være utsatt for familievold, men i all hovedsak er den fornærmede kvinner som utsettes for den gjentakende og kontrollerende typen vold som mishandling i nære relasjoner er. Det typiske ved familievoldssaker er at voldsutøveren og den fornærmede har tette og langvarige relasjoner og felles bolig. Vold, trusler og tvang i

¹ Lov 20 mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven), heretter forkortet strl. 2005

² Retten til liv – Handlingsplan mot vold i nære relasjoner (2014-2017), utgitt av Justis- og beredskapsdepartementet, s. 1.

familieforhold kan være meget alvorlig, og påvirker livskvaliteten både for de direkte fornærmede og andre som står fornærmede nært og kanskje har vært vitne til overgrep. Barn er særlig sårbare i slike tilfeller.³

Omfanget av mishandling i nære relasjoner er vanskelig å fastslå. Det er ofte vanskelig å anmelde en nærstående person som man lever sammen med, og ofte blir vold i nære relasjoner ikke anmeldt fordi fornærmede tror at forholdene kommer til å endre seg. Dette medfører store mørketall på området. De aller fleste overgrep som begås kommer ikke til politiets kunnskap. Statistikk fra politiet og krisesentertilbudet kan gi en indikasjon på omfanget av vold i nære relasjoner. Hver fjerde kvinne har vært utsatt for en eller annen form for vold eller trusler om vold.⁴ Til sammen ble det registrert 2435 krisesenteropphold i 2014. Det var til sammen registrert 1917 voksne beboere på krisesentertilbudene. 1770 av dem var kvinner, mens 136 var menn.⁵ 1507 barn bodde på krisesentertilbud i 2014. De fleste brukerne hadde vært utsatt for en mannlig voldsutøver, henholdsvis 94 prosent av beboerne og 91 prosent av dagbrukerne. Totalt hadde 14 prosent av beboerne og 15 prosent av dagbrukerne vært utsatt for en kvinnelig voldsutøver.⁶

Tall fra politiets rapport om anmeldt kriminalitet og straffesaksbehandling (STRASAK) viser at det i 2014 ble registrert 3075 anmeldelser for mishandling i familieforhold. Dette var en økning på ni prosent sammenlignet med 2013. En økning i antall anmeldelser knyttet til vold i nære relasjoner blir sett på som positivt, i den forstand at det er ønskelig å avdekke flere saker.⁷ I 2015 ble det registrert 3337 anmeldelser for mishandling i nære relasjoner.⁸

Fra 1992 til og med 2014 har 56 536 kvinner, 364 menn og 41352 barn hatt et opphold på et av landets krisesentre. Omtrent halvparten av de som kom til krisesentrene hadde med seg barn. Barna hadde nesten alltid en nær relasjon til overgriper. Det viser seg at av de som hadde med seg barn til krisesentrene, hadde levd lengre med volden enn de som ikke hadde barn med seg. 93 prosent av de som benyttet seg av krisesentrene hadde vært utsatt for vold gjentatte ganger.⁹

³ Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 s. 2.

⁴ <http://www.krisesenter.com/tall-og-fakta/nasjonal-statistikk?tmpl=component&print=1&page=> (01.05.2016).

⁵ http://www.bufdir.no/Global/Rapportering_fra_krisesentertilbudene_2014.pdf rapporten s. 25. (01.05.2016).

⁶ http://www.bufdir.no/Global/Rapportering_fra_krisesentertilbudene_2014.pdf rapporten s. 9. (01.05.2016).

⁷ https://www.politi.no/vedlegg/lokale_vedlegg/politidirektoratet/Vedlegg_2834.pdf vedlegget s. 14. (01.05.2016).

⁸ https://www.politi.no/vedlegg/lokale_vedlegg/politidirektoratet/Vedlegg_3501.pdf vedlegget s. 15 (01.05.2016).

⁹ <http://www.krisesenter.com/tall-og-fakta/nasjonal-statistikk?tmpl=component&print=1&page> (01.05.2016).

Basert på omfangsundersøkelser gjennomført de siste årene anslås det at 75000-150000 personer årlig utsettes for vold i nære relasjoner i Norge. Syv av 28 registrerte drap i Norge i 2012 ble begått av nåværende eller tidligere partner. Seks av ofrene var kvinner. De siste 10 årene er 63 kvinner drept av nåværende eller tidligere partner.¹⁰

Når tallene er så høye er det viktig at det slås hardt ned mot mishandling i nære relasjoner, og at personer som blir utsatt for volden i større grad oppfordres til å anmelde slike forhold til politiet. Ingen skal behøve å leve i frykt for mishandling i sitt eget hjem.

1.3 Metode

Avhandlingen er en rettsdogmatisk fremstilling av mishandling i nære relasjoner etter gjeldende rett. Torstein Eckhoffs alminnelige rettskildelære vil være utgangspunktet.¹¹

Siden avhandlingen befinner seg på strafferettens område, vil lovteksten være den mest sentrale rettskilden. For å straffe noen kreves klar lovhjemmel i norsk intern lov. Her gjelder det et skjerpet legalitetsprinsipp, jf. GrL. § 96.¹² Det kan sies at strafferetten befinner seg på legalitetsprinsippets strengeste område, derfor vil straffeloven av 1902¹³ og 2005, og straffeprosessloven av 1981¹⁴ være sentral for min avhandling. Videre vil Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) av 4 november 1950, ratifisert og inkorporert av Norge ved lov av 21 mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven), være sentral.

Både forarbeidene til straffeloven av 1902 og 2005, og forarbeidene til straffeprosessloven vil være av sentral betydning for bestemmelsenes anvendelsesområdet og tolkningen av innholdet i de enkelte bestemmelsene som brukes i avhandlingen.

Rettspraksis, særlig Høyesterettspraksis, vil være av sentral betydning for avhandlingen. Høyesterettspraksis vil være relevant for anvendelsen av de enkelte straffebudene i avhandlingen. Dette for bedre å forstå innholdet i bestemmelsene, hva det legges vekt på ved bruk av dem og hvor grensene mellom bestemmelsene går. Rettspraksis som brukes underveis, vil gjenspeile vilkår og tema fra de enkelte bestemmelsene. Lagmannsrettens praksis vil også være relevant, men tillegges mindre vekt enn Høyesterettspraksis. For å illustrere ulike spørsmål angående gjeldende rett kan denne praksis være retningsgivende for

¹⁰ Handlingsplan mot vold i nære relasjoner (2014-2017) s. 6

¹¹ Torstein Eckhoff, *Rettskildelære*, 5. utgave 2001 ved Jan E. Helgesen.

¹² Lov 17. mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov, heretter forkortet GrL.

¹³ Lov 22. mai 1902 nr. 10 Almindelig borgerlig straffelov (straffeloven), heretter forkortet strl.

¹⁴ Lov 22. mai 1982 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven, heretter forkortet strpl.

tolkningen av bestemmelsene hvor det foreligger lite eller ingen Høyesterettspraksis, og derav få større vekt.

Praksis fra Den europeiske menneskerettsdomstolen vil også være av stor betydning, særlig for tolkningen av EMK art. 6 nr.1 og nr. 3 bokstav d og for bedre å forstå anvendelsen av bestemmelsen, opp mot straffeprosessloven §§ 296 og 297.

Den 1. oktober trådte straffeloven av 2005 i kraft. Loven viderefører i all hovedsak flesteparten av bestemmelsene etter strl. 1902, i tillegg til at den har innført noen nye bestemmelser i den alminnelige delen. Den har også delt opp enkelte straffebud i den spesielle delen, og forhøyet strafferammene for enkelte lovbrudd. For eksempel var både mishandling og grov mishandling i nære relasjoner inntatt i strl. 1902 § 219, mens bestemmelsen nå er delt opp, slik at strl. 2005 § 282 inneholder bestemmelsen om mishandling i nære relasjoner, mens strl. 2005 § 283 inneholder bestemmelsen om grov mishandling i nære relasjoner. Etter dette vil det bli spørsmål om hvilken vekt og betydning forarbeider og rettspraksis etter straffeloven av 1902 vil få for straffeloven av 2005.

I det alt vesentlige er det ikke tilsiktet noen realitetsendringer, kun strukturelle og terminologiske endringer i bestemmelsene avhandlingen min bygger på, jf. forarbeidene.¹⁵

Det kan av dette utledes at ved tolkningen og forståelsen av de enkelte nye straffebudene avhandlingen bygger på, kan forarbeider og rettspraksis etter bestemmelsene i straffeloven av 1902 anvendes på samme måte som tidligere.

Jeg har også benyttet Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 og nr. 2/2015 i avhandlingen. Rundskriv har generelt liten rettskildemessig vekt. Riksadvokatens rundskriv inneholder direktiver og retningslinjer fra overordnet til underordnet myndighet, blant annet om hvordan lovbestemmelser skal forstås, og hvilke hensyn som vektlegges. Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 handler om familievold. Rundskrivet gir veiledning til hvordan bestemmelsene om familievold skal tolkes, og retningslinjer for hvordan politiet skal arbeide med slike saker. Dette er derfor en relevant rettskilde, spesielt for drøftelsen av hvordan politiet arbeider med familievoldssaker.

Juridisk teori benyttes for å få bedre kjennskap til de enkelte straffebudene, for å få andre personers synspunkter på forarbeider og rettspraksis, og for å bedre forstå innholdet i bestemmelsene. Siden vi befinner oss på legalitetsprinsippets strengeste område, vil juridisk

¹⁵ Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon – slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning) s. 433.

teori ha liten vekt. Derfor skal man først og fremst benytte seg av lovtekst, forarbeider og rettspraksis for å søke svar på spørsmålene avhandlingen reiser.

1.4 Videre fremstilling

I den videre fremstillingen skal det i kapittel 2 gis et historisk blikk på bestemmelsene om mishandling i nære relasjoner, og hvordan bestemmelsene har blitt utformet slik de er i dag.

I kapittel 3 redegjøres det for mishandling i nære relasjoner etter straffeloven 2005 § 282. Her redegjøres det for vilkårene i bestemmelsen, personkretsen, skyldkravet og medvirkning. Det vil også redegjøres kort for straffeutmålingen etter strl. 2005 §§ 282 og 283.

I kapittel 4 redegjøres det for grov mishandling i nære relasjoner. Bestemmelsens innhold og vilkår vil bli drøftet. Det vil også bli gjort rede for hvilke faktorer som vektlegges ved anvendelsen av bestemmelsen, samt skyldkravet.

I avhandlingens kapittel 5 gis en fremstilling av politiets arbeid med saker om mishandling i nære relasjoner, og hvordan de får rede på mishandlingen. Videre vil det redegjøres for etterforskningen, samt den nye reglen om påtale som trådte i kraft samtidig med den nye straffeloven av 2005.

I kapittel 6 gis en eksemplifisering og drøfting av noen typiske problemstillinger som ofte melder seg i forbindelse med etterforskning og straffesaksbehandlingen av saker om mishandling i nære relasjoner.

2. Historisk blikk på bestemmelsene om mishandling i nære relasjoner frem til i dag

Bestemmelsen om mishandling i nære relasjoner har endret seg mye siden straffeloven av 1902 § 219 trådte i kraft. Straffeloven av 1902 har alltid hatt en bestemmelse om vold i nære relasjoner. denne var ikke like uttømmende som dagens bestemmelser.

I 1998 foreslo likestillingssenteret å opprette et utvalg som skulle se på hvordan ulike problemstillinger knyttet til vold mot kvinner kunne løses. Ved kongelig resolusjon av 29. august 2001 ble Kvinnevoldsutvalget oppnevnt. Utvalget fikk blant annet i mandat å:

«utrede stillingen for kvinner som utsettes for fysisk og psykisk vold, trusler og overgrep av nåværende eller tidligere samlivspartner. Utvalget kan også vurdere om utredningen skal omfatte vold fra andre nærstående personer. Utvalgets arbeid skal styrke stillingen til kvinner utsatt for vold og overgrep gjennom å foreslå forbedringer og innskjerpinger av lovverket, iverksettelse av forbedrede forebyggende tiltak og utvikling av tiltak for at ofrene kan bli møtt av offentlige instanser på en bedre måte (...).».¹⁶

Den 4. desember 2003 la Kvinnevoldsutvalget frem sin utredning, NOU 2003: 31 «Retten til et liv uten vold» - menns vold mot kvinner. Utvalget påpekte i utredningen at det var en mangel i norsk rett at det ikke var en lovbestemmelse som fanget opp psykisk vold/terror som voldsutsatte kvinner i mange tilfeller utsettes for, i motsetning til for eksempel Sverige som hadde valgt å inkludere en slik bestemmelse i sin straffelovgivning. Utvalget mente også at et problem med dagjeldende straffebud var at det ikke fanget opp trusler om mindre alvorlige legemskrenkelser (strl. 1902 § 228 første ledd). Disse oppleves som alvorlige for kvinnene som utsettes for dem, og er en del av mishandlingen. En annen mangel ved dagjeldende straffebud om vold i nære relasjoner var at det ikke fanget opp kompleksiteten i saker om vold mot kvinner og barn i nære relasjoner. Utvalget understreket at for en kvinne som utsettes for vold behøver det ikke å være det enkelte voldslovbrudd som gjør kvinnen særlig utsatt. Det er summen av voldslovbruddene – det at hun hele tiden lever under trusselen om voldsbruken – som kjennetegner vold mot kvinner i nære relasjoner. Utvalget mente videre at det var viktig at rettsapparatet ikke så på volden og truslene som enkeltstående handlinger, men at helheten i mishandlingen ble fanget opp. For både å fange opp det helhetlige i

¹⁶ NOU 2003: 31 Retten til et liv uten vold s. 17.

mishandlingen og for å fange opp de handlingene som var en del av mishandlingen, men som da ikke var straffbare, ønsket utvalget en ny straffebestemmelse som rettet seg spesielt mot vold mot kvinner i nære relasjoner, og som rammet helheten i mishandlingen.¹⁷ Poengene fra kvinnevoldsutvalget ble fulgt opp i Ot.prp.nr. 113 (2004-2005) om lov om oppheving av løsgjengerloven og om endringer i straffeloven mv. (eget straffebud mot vold i nære relasjoner mv.). Ved denne proposisjonen utferdiget departementet et forslag til endring av dagjeldende straffelov 1902 § 219.

Straffeloven av 1902 § 219 rettet seg mot:

«(...) den, som udsætter nogen hans Husstand tilhørende Person for Nød ved modvillig at unddrage sig den ham paahvilende Forsørgelsespligt, eller som ved Vanrøgt, Mishandling eller anden lignende Adfærd oftere eller grovt krænker sine Pligter mod Ægtefælle eller Barn eller mod nogen hans Husstand tilhørende eller hans Omsorg undergiven Person, som paa Grund af Sygdom, Alder eller andre Omstændigheder er ude af Stand til at hjælpe sig selv (...)».

Etter bestemmelsen opphørte beskyttelsen av ektefeller ved skilsmisse.¹⁸ Dagjeldende bestemmelse beskyttet kun krenkelser som skjedde mens man ennå var å regne som ektefeller. Ordet «Vanrøgt» dreide seg først og fremst om mangel på grunnleggende livsnødvendigheter, samt manglende stell og pleie hvor dette var nødvendig. «Mishandling» omfattet legemskrenkelser, men også innesperring uten grunn. Betegnelsen «lignende Adfærd» ga indikasjon på at også psykisk mishandling ble dekket av straffebudet.¹⁹

Bestemmelsen omhandlet ikke tidligere ektefeller. På grunn av den uklare utformingen av bestemmelsen, og tvil om hvilken personkrets som var omfattet i de ulike tilfeller, ble andre straffebestemmelser om voldslovbrudd, typisk strl. 1902 §§ 222, 227, 228 og 229 anvendt oftere enn bestemmelsen om vold i nære relasjoner i strl. 1902 § 219 i slike saker.²⁰

Ved lovendring, vedtatt 21. desember 2005 nr. 131, som trådte i kraft 1. januar 2006, ble dagjeldende strl. 1902 § 219 redigert, modernisert og gitt et videre anvendelsesområde. Lovendringen fulgte ikke opp straffelovkommisjonens forslag om å oppheve tidligere § 219. Lovendringen i 2005 var en oppfølging av Kvinnevoldsutvalgets forslag i NOU 2003: 31 om

¹⁷ NOU 2003: 31 s. 144.

¹⁸ Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) om lov om oppheving av løsgjengerloven og om endringer i straffeloven mv. (eget straffebud om vold i nære relasjoner mv.) s. 31.

¹⁹ Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 31.

²⁰ Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 31.

et eget straffebud mot vold i nære relasjoner.²¹ Bakgrunnen for lovendringen var at de generelle straffebudene mot legemskrenkelser mv. ikke like godt fanget opp kompleksiteten og helheten ved denne typen vold som et eget straffebud om mishandling i nære relasjoner kunne gjøre.²² Videre ble det vist til at det også var behov for å straffe de psykiske krenkelsene som ofte kjennetegnet vold i nære relasjoner, typisk krenkelser som da ikke fullt ut ble omfattet av straffeloven §§ 228-229. I tillegg uttales at også trusler om mindre alvorlige legemskrenkelser måtte belegges med straff når de inngikk som et ledd i systematisk mishandling av gjerningspersonens nærmeste.²³ Strafferammen ble også hevet fra to til tre år for første ledd og opprettholdt på seks år for annet ledd i strl. 1902 § 219.²⁴

I 2010 ble det foretatt straffeskjerpelse av lovbestemmelsene for voldslovbrudd.²⁵ Prop. 97 L. (2009-2010) endringer i straffeloven 1902 mv. (skjerpning av straffen for drap, annen grov vold og seksuallovbrudd), var utgangspunktet for straffeskjerpelsen. Overtredelse av straffeloven av 1902 § 219 første ledd kunne før lovendringen straffes med fengsel i inntil 3 år, og overtredelse av annet ledd kunne straffes med fengsel inntil 6 år.²⁶ Begge strafferammene kom som en følge av at kvinnevoldsutvalget ga uttrykk for at straffenivået i saker om vold mot kvinner fremsto som lavt, og foreslo å heve strafferammen for mishandling i nære relasjoner i NOU 2003: 31 punkt 9.5.5.

Departementet mente i sin proposisjon at straffenivået for mishandling i nære relasjoner var for lavt.²⁷ De foreslo å heve den øvre strafferammen til fengsel inntil 4 år for overtredelse av strl. 1902 § 219 første ledd og inntil 8 år for overtredelse av annet ledd. Bakgrunnen var at ved mishandling i nære relasjoner var det ofte snakk om krenkelser som foregikk over lengre tid, at det var en psykologisk binding mellom gjerningspersonen og offeret, samt at frykten for vold og følelsen av å leve i et trusselregime vil kunne oppleves som verre enn de enkelte voldshandlinger. Departementet påpekte også at den generelle risikoen for langtidsskadevirkninger var til stede.²⁸

Justiskomiteens flertall støttet forslaget om heving av strafferammen for første ledd, men

²¹ Ot.prp. nr. 22 (2204-2005) s. 198.

²² Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) pkt. 3.4.3, s. 36.

²³ Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 36-37.

²⁴ Ot.prp. nr. 113 (2008-2009) s. 31 og s. 46.

²⁵ Lov 25. juni 2010 nr. 46 om endringer i straffeloven 1902 mv. (skjerpning av straffen for drap, annen grov vold og seksuallovbrudd).

²⁶ Lov 25 juni 2010 nr. 46.

²⁷ Prop. 97 L (2009-2010) Endringer i straffeloven 1902 mv. (skjerpning av straffen for drap, annen grov vold og seksuallovbrudd) s. 31.

²⁸ Prop. 97 L (2009-2010) s. 31.

mente at for annet ledd ville det oppstå økonomiske og administrative vanskeligheter hvis straffen skulle heves til inntil 8 år. Flertallet understreket at dagjeldende øvre strafferamme på 6 år for § 219 annet ledd var vid nok for å kunne gjennomføre den heving i normalstraffenivået som regjeringen foreslo.²⁹ Dette medførte at strafferammen for overtredelse av første ledd ble hevet fra 3 års fengsel til inntil 4 år, mens strafferammen for overtredelse av annet ledd ble opprettholdt med fengsel inntil 6 år.

Den 1. oktober 2015 ble strafferammene ytterligere hevet. Strafferammen for overtredelse av strl. 2005 § 282 er fengsel inntil 6 år, mens strafferammen for overtredelse av strl. 2005 § 283 om grov mishandling er fengsel inntil 15 år. Det kan anføres at ved å forhøye strafferammen betydelig, spesielt for overtredelse av § 283, viser at det slås hardt ned mot mishandling i familieforhold, og at dette er et samfunnsproblem som ønskes redusert. Det kan anføres at ved å forhøye strafferammene, sier lovgiver uttrykkelig at slik terrorisering av noens nærmeste ikke er akseptabel opptreden i vårt samfunn.³⁰

I 2011 ble det foretatt ytterligere en lovendring, med bakgrunn i å klarlegge at samboere nyter samme vern som ektefeller mot å bli utsatt for vold i nære relasjoner.³¹ Dette kommer jeg tilbake til i punkt 3.4.

²⁹ Innst.314 L (2009-2010) innstilling fra justiskomiteen om endringer i straffeloven 1902 mv. (skjerping av straffen for drap, annen grov vold og seksuallovbrudd) punkt 1.1.1.

³⁰ Innst. 314 L (2009-2010) punkt 1.3.6.

³¹ Prop. 105 L (2010-2011) Endringer i straffeprosesslova mv. (etterforskningsplikt mv.) s. 26.

3. Straffeloven 2005 § 282 – Mishandling i nære relasjoner

3.1 Innledning

Ved utarbeidelsen av strl. 1902 § 219, uttalte departementet at selve kjernen i bestemmelsen var den vedvarende og gjentakende krenkelsen og mishandlingen av den nærstående. Videre uttalte departementet at «i tillegg til krenkelsen av legeme og sjel, vil tillitsbruddet, den psykologiske bindingen mellom gjerningsmannen og offeret, og det at handlingen skjer i hjemmet, særprege denne typen vold.».³²

Vold i nære relasjoner defineres som fysisk, psykisk og seksuell vold, herunder voldtekt.³³ Straffeloven av 2005 § 282 om mishandling i nære relasjoner tar sikte på å videreføre bestemmelsen i strl. 1902 § 219 første ledd slik den lød etter lovendringen 21. desember 2005 nr. 131. Bestemmelsen er begrunnet ut fra behovet for å ha et straffebed som gjelder mishandling i nære relasjoner. Årsaken er at de generelle straffebedene mot tidligere legemskrenkelse, (nå kroppskrenkelse mv.) ikke like godt fanger opp kompleksiteten og helheten ved denne typen vold som et eget straffebed kan gjøre.³⁴

Straffeloven av 1902 § 219 ble ofte anvendt i konkurrans med de generelle voldsbestemmelsene i strl. 1902 §§ 228-232. Det legges til grunn av departementet at strl. 2005 §§ 282 og 283 ikke skal anvendes i konkurrans med §§ 271-274.³⁵

Det foreligger ingen realitetsendring kun enkelte redaksjonelle endringer i gjerningsbeskrivelsen til strl. 2005 § 282. Den øvre strafferammen er imidlertid hevet.³⁶ Rettspraksis om tolkningen og anvendelsen av strl. 1902 § 219, vil derfor ha mye av den samme vekt ved tolkningen av strl. 2005 § 282.

I det følgende redegjøres det for hva som ligger i begrepet mishandling, vilkårene i strl. § 282 og hvilken personkrets som er beskyttet av bestemmelsen. Videre redegjøres det for skyldkravet for mishandling i nære relasjoner, medvirkning, og straffeutmålingen.

3.2 Begrepet mishandling

Straffeloven av 2005 § 282 regulerer mishandling i nære relasjoner. Spørsmålet er hva som ligger i begrepet mishandling.

³² Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 37.

³³ NOU 2003: 31 s. 35.

³⁴ Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 36.

³⁵ Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 434, jf. Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 46.

³⁶ Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 433.

Ved en alminnelig forståelse innebærer begrepet mishandling å bli slått, sparket, lugget, kastet ting på, brukt krenkende ord mot og bli kontrollert av andre mennesker. Mishandlingen kan altså være både fysisk og psykisk.

Det er vanskelig å sette en klar grense for når vold går over til å bli mishandling. Da det ikke foreligger noen entydig strafferettslig definisjon på begrepet mishandling velger jeg å se hen til litteratur på andre fagområder. For å kartlegge helt generelt hva som ligger i «mishandling» har psykologspesialist Per Isdal i boken «Meningen med volden» fra 2000 fremhevet at begrepet mishandling beskriver et systematisk mønster av atferd rettet mot å krenke, underkue eller ødelegge et annet menneske. Slik han ser det er mishandling systematisk vold.³⁷

Mishandlingen kan bestå i fysisk vold, psykisk mishandling i form av trusler og tvang eller omsorgssvikt. Det karakteristiske for mishandling i nære relasjoner er at den foregår i det skjulte rom, er langvarig og repeterende.³⁸ Et særtrekk ved denne typen mishandling er den psykologiske bindingen mellom gjerningspersonen og offeret, for eksempel far og barn, mor og barn, mellom ektefeller, eller mellom samboere.³⁹

Videre at handlinger skjer i hjemmet, jf. Rt. 2004 s. 844. Avgjørelsen har fastslått i (avsnitt 13) at voldshandlingene alene ikke skal være avgjørende for straffverdigheten, men også mishandlingens varighet over tid, den psykologiske bindingen mellom gjerningsmannen og offeret, og det at handlingene skjer skjult, ofte i hjemmet, et sted som skulle være trygt.

Det forutsettes ikke at mishandlingen har medført skader på fornærmedes legeme eller sjel, for å komme til anvendelse. Det er derimot gjerningspersonens langvarige terrorisering og mishandling av den nærstående som utgjør det straffverdige ved handlingen, uavhengig av hvilke fysiske eller psykiske skader handlingene har påført fornærmede.⁴⁰ Handlingene foretas med ujevne mellomrom, og fornærmede må i mange tilfeller leve i konstant frykt og være forberedt på nye overgrep.⁴¹

Oppsummert innebærer mishandling fysiske og psykiske voldshandlinger som foregår over tid, er gjentakende og egnet til skape frykt for nye overgrep eller krenkelser.

Hva som videre regnes som mishandling etter strl. 2005 § 282, fremkommer av punkt 3.3.

³⁷ Per Isdal, *Meningen med volden*, Oslo 2000, 7. opplag 2014, s. 40.

³⁸ Ot.prp.nr. 79 (1986-1987) Om lov om endringer i straffeloven (påtalereglene ved mishandling av barn, nåværende eller tidligere samlivspartner, adgangen til delegasjon av påtalekompetanse for kommuner og fylkeskommuner) s. 4.

³⁹ Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 198.

⁴⁰ Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 46.

⁴¹ Magnus Matningsdal, *Norsk spesiell strafferett*, Oslo 2010 s. 152.

3.3 Gjerningsbeskrivelsen

Straffeloven av 2005 § 282 nevner fire handlingsalternativer, «trusler, tvang, frihetsberøvelse, vold». Alternativene dekket forhold som ble rammet av gjerningsbeskrivelsene i strl. 1902 §§ 222 (tvang), 227 (trusler), 223 (frihetsberøvelse), og 228-231 (legemskrenkelseser).⁴²

Straffeloven 2005 § 282 innebærer ingen realitetsendring, noe som betyr at alternativene i § 282 omfatter gjerningsbeskrivelsen i strl. 2005 §§ 251, 252, 254, 255, 263, 264 og 271-274.⁴³

I tillegg rammes den som påfører fornærmede «andre krenkelseser».

3.3.1 Trusler

Det første handlingsalternativet i strl. 2005 § 282 er «trusler». Trusler er også regulert i strl. 2005 §§ 263 og 264. Bestemmelsene kan gi en pekepinn for tolkningen av strl. § 282. Det å fremsette «trusler» ovenfor en person kan være når noen i form av ord eller handling eller ved bruk av tegn, utløser en frykt eller redsel hos noen.⁴⁴ Det er selve trusselen som utgjør det straffbare forholdet, men objektivt sett må den ha vært egnet til å fremkalle alvorlig frykt, jf. strl. 2005 § 263.

Trusler kan for eksempel være utsagn om å drepe noen eller noen som står fornærmede nær. I LB-2015-66836 hadde tiltalte truet med å drepe fornærmede og hennes far. Tiltalte hadde også utøvet vold mot fornærmede. Tiltalte ble dømt til fengsel i to år hvorav seks måneder betinget. I Rt. 2010 s. 129 hadde tiltalte utøvet vold og andre former for mishandling mot sin familie. Han hadde gjentatte ganger truet med å drepe fornærmede og hennes far som bodde i India. Tiltalte ble straffet med fengsel i to år. I saken inntatt i Rt. 2015 s. 788 hadde tiltalte, en NAV-klient, rettet pistolen mot den ene av de ansatte og truet personen inn på et kontor. Det å rette en pistol mot ansatte ble regnet for å være en trussel.

Ut fra dette kan det utledes at strl. 2005 § 282 første handlingsalternativ omfatter de tilfeller hvor ord eller handlinger blir brukt på en slik måte at de fremsetter frykt og redsel hos fornærmede.

3.3.2 Tvang

Det andre alternativet i strl § 282 er «tvang». Straffeloven §§ 251 og 252 som omhandler tvang kan gi retningslinjer på hvordan begrepet tvang i strl. § 282 kan tolkes. Det følger av strl. § 251 at «(...) den som ved straffbar eller annen urettmessig atferd eller ved å true med

⁴² Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 45.

⁴³ Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 433.

⁴⁴ Ot.prp. nr. 113 (2004-005) s. 32.

slik atferd tvinger noen til å gjøre, tåle eller unnlate noe.» straffes. Det eksisterer ingen definisjon av hva som ligger i begrepet tvang i forarbeidene til strl. 2005 § 282, eller strl. 1902 § 219. Imidlertid følger det av forarbeidene til lovendringen av strl. 1902 § 222 at det å tvinge noen vi si å sette noen ut av stand til å handle frivillig.⁴⁵ Ved en naturlig forståelse av ordlyden kan tvang være at en person må foreta seg noe imot sin vilje. I mishandling i nære relasjoner kan dette typisk være at fornærmede blir tvunget til å være sammen med voldsutøver eller at voldsutøver nekter fornærmede å være sammen med venninner.

I Rt. 2010 s. 129 hadde tiltalte tvunget fornærmede til å lage mat og/eller vaske huset om natten. Høyesterett tolket dette som tvang etter strl. 1902 § 219. Det kan ut fra dette utledes at tvang også kan omfatte slike hverdagslige handlinger.

Straffeloven § 282 andre handlingsalternativ omfatter altså den som tvinger noen som er oppregnet i bestemmelsens personkrets til å gjøre noe han eller hun ikke vil.

3.3.3 Frihetsberøvelse

I strl. 1902 § 219 første ledd tredje handlingsalternativ var alternativet betegnet som å «begrense bevegelsesfriheten til». Som det fremgår av den språklige utformingen av alternativet i strl. 2005 § 282 har det blitt forenklet til nå å betegnes som «frihetsberøvelse». Ved en naturlig språklig forståelse av begrepet vil handlingsalternativet være oppfylt når gjerningspersonen fysisk eller psykisk begrenser en nærståendes bevegelsesfrihet. Som eksempel kan nevnes å holde fornærmede fast, holde fornærmede nede, låse fornærmede inne, eller fjerne gjenstander som er nødvendige for at fornærmede skal kunne flytte på seg.⁴⁶ Det følger av strl. 2005 § 254 om frihetsberøvelse at «den som ved innesperring, bortføring eller på annen måte rettsstridig fratrar noen friheten, straffes (...)». Bestemmelsen kan være retningsgivende for tolkningen av tredje handlingsalternativ i strl. 2005 § 282. I strl. 1902 § 223 første ledd ble dette uttalt som «den som ulovlig berøver en andens Frihed (...)». Til den nye bestemmelsen nevnt ovenfor, har uttrykket «ulovlig» blitt byttet ut med «rettsstridig».⁴⁷

Det stilles ikke noe krav om frihetsberøvelsens lengde, men det er antatt at ikke enhver kortvarig frihetsberøvelse utgjør en overtredelse av straffebudet.⁴⁸

I Rt. 2015 s. 788 som omhandlet ovenfor i punkt 3.3.1, ble det ansett for å være en frihetsberøvelse i strl. 1902 § 223 første ledds forstand, at en ansatt ved NAV-kontoret ble

⁴⁵ Ot.prp. nr. 51 (2002-2003) om lov om endringer i straffelova mv. (styrka innsats mot tvangsekteskap) s. 10.

⁴⁶ Ot.prp. nr. 22 (2008-2008) s. 137.

⁴⁷ Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 421.

⁴⁸ Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 137.

truet med pistol inn på et kontor, og holdt der mot sin vilje i ca. 20 minutter. Dette indikerer at også kortere begrensninger av bevegelsesfriheten, så langt ned som mot noen minutter anses for å være frihetsberøvelse.

I Rt. 2007 s. 1537 (avsnitt 20) ble det ansett for å være en begrensning av fornærmedes bevegelsesfrihet at tiltalte satte begrensninger for hvem fornærmede skulle få lov til å besøke eller motta besøk av. Fornærmede fikk blant annet ikke besøke sin mor uten at han eller barna var med.

I LA-2013-56193 hadde tiltalte i saken mishandlet sin datter. Gjennom gjentatt vold, innelåsing av henne og broren på et vaskerom i kjelleren, og nekte henne i å ha sosial kontakt utenfor hjemmet over flere år, herunder nekte henne å gå i venners bursdager, ha med venner hjem, å være med på skoleturer og ellers delta på fellesarrangementer, leke med venner på fritiden og være med på fritidsaktiviteter, ble det regnet som å begrense bevegelsesfriheten til noen.

Straffeloven § 282 tredje handlingsalternativ omfatter tilfeller hvor gjerningspersonen berører den naturlige frie bevegelsen til en nærstående som oppregnes i bestemmelsens bokstav a) til e).

3.3.4 Vold

Det fjerde handlingsalternativet i strl. § 282 er «vold». Ut fra en alminnelig språklig forståelse av ordet kan det utledes at vold både er fysisk i form av handlinger som slag, spark, kloring, og lugging og/eller psykisk i form av nedsettende ord. Vold kan også være materiell, seksuell og økonomisk.

Hverken i straffeloven av 1902 eller 2005 er det inntatt noen bestemmelse om hva som menes med vold. Definisjonen av vold følger av de enkelt straffebudene.⁴⁹ For eksempel never strl. § 282 både vold og andre former for handlinger, slik at mer enn et alternativ kan anses for å være vold.

Per Isdal gir uttrykk for at «vold er enhver bruk av fysisk makt for å skade andre». Han mener at denne definisjonen er mangelfull og begrensende. Delvis blir volden redusert til fysiske handlinger og omhandler dermed ikke andre ikke-fysiske måter å skade andre på.⁵⁰

⁴⁹ NOU 2003: 31 s. 36.

⁵⁰ Isdal, *Meningen med volden* s. 35.

Hva som menes med vold i straffeloven av 2005 beror på en totalvurdering av omstendigheter rundt handlingen, særlig graden av voldsomhet og handlingens krenkende karakter står sentralt. Typiske eksempler på vold er å slå, klype, sparke eller skalle. Det kreves ikke at gjerningspersonen ved sin kraftanvendelse er i fysisk kontakt med fornærmede.

Voldsbegrepet omfatter for eksempel også å kaste stein på en annen person. Det kreves heller ikke at volden medfører smerte eller etterlater seg merker på kroppen.⁵¹

I Rt. 2015 s. 827 hadde tiltalte jevnlig i et tidsrom på 12 år klapset, kløpet, sparket, dyttet, tatt hardt i og truet to av sine døtre. Handlingene ble ansett for å være vold etter strl. 1902 § 219 første ledd. Straffen ble fastsatt til fengsel i ett år og tre måneder.

I Rt. 2014 s. 1011 hadde tiltalte, moren til fornærmede, minst elleve ganger utøvet vold mot sønnen over en toårsperiode fra han var syv til ni år gammel. Volden besto av minst seks slag med knyttet hånd, minst ett slag med flat hånd og flere slag med belte. Straffen ble fastsatt til fengsel i 120 dager.

I LB-2014-49049 var tiltalte i tingretten dømt for overtredelse av strl. 1902 § 219 annet ledd. Lagmannsretten fant bare tilstrekkelig bevis for to volds-/trusselepisoder med tre års mellomrom. Lagmannsretten kom til at strl. 1902 § 219 ikke kunne anvendes på forholdene, som i stedet ble subsumert under strl. 1902 §§ 227 og 228. Lagmannsretten kom under noe tvil til at selv om voldsutøvelsene og trusselen ut fra sitt objektive innhold måtte anses alvorlige, kunne de ikke anses som så kvalifiserte at det var tilstrekkelig grunnlag for å anvende straffeloven 1902 219, heller ikke når de to episodene ble sett i sammenheng.

Lagmannsretten bemerket at det hadde gått om lag tre år mellom de to episodene, og at de ikke hadde funnet det bevist at tiltalte utøvet vold, truet, tvang, begrenset bevegelsesfriheten til eller på annen måte krenkt fornærmede i den mellomliggende treårsperioden.

Lagmannsretten bemerket at hendelsene hadde karakter av isolerte enkeltepisoder, som ikke har en slik kvalifisert karakter eller sammenheng at de gir grunnlag for frykt for et slikt handlingsmønster som ligger i kjernen for bestemmelsen. Tiltalte kunne således ikke dømmes for overtredelse av strl. 1902 § 219. Dommen gir oss en indikasjon på den nedre grensen for vold etter strl. 1902 § 219, og hva det legges vekt på ved vurderingen av om bestemmelsen kommer til anvendelse, eller om enkelte voldshandlinger skal subsumeres under de generelle bestemmelsene om voldslovbrudd. I dette tilfellet strl. 1902 §§ 227 og 228.

⁵¹ Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 173.

Det kan utledes av dette at de fleste tilfellene av vold som går igjen og som regnes for å være vold i strl. 2005 § 282, tidligere strl. 1902 § 219 første ledds forstand, er slag, klaps og spark, og slag med gjenstander.

3.3.5 Andre krenkelser

Det femte handlingsalternativet i strl. § 282 er «andre krenkelser». I strl. 1902 § 219 var dette uttalt som «på annen måte krenker». Ved en alminnelig forståelse av ordlyden kan andre krenkelser være handlinger som muligens ikke går inn under de andre alternativene i bestemmelsen.

Det følger av forarbeidene til strl. 1902 at med «på annen måte krenke» siktes det til handlinger som inngår i mishandlingsmønstre, men som ikke faller inn under de generelle bestemmelsen.⁵² Dette kan for eksempel være trusler som ikke rammes av strl. § 263, eller psykisk terror som ikke rammes av strl. §§ 271-274. Det kan også tenkes at seksuelle krenkelser og brudd på besøksforbud og etter omstendighetene mangel på nødvendig stell og pleie omfattes av dette alternativet.⁵³ For eksempel at mannen nekter å gi sin kone nødvendige medisiner, eller at han nekter å gi henne et bad, i tilfeller hvor hun ikke klarer det selv.

3.3.6 Alvorlig eller gjentatt

For at strl. § 282 skal komme til anvendelse og ramme de handlinger som er beskrevet ovenfor, må et av to tilleggsvilkår være oppfylt. Handlingen må være «alvorlig eller gjentatt». Dette tilsvarer det tidligere kriteriet i strl. 1902 § 219 første ledd om at handlingen måtte være «grovt eller gjentatt».⁵⁴

Det kan anføres at bestemmelsen i straffeloven av 2005 kontra straffeloven av 1902 ikke vil innebære noen realitetsendringer, bare språklige endringer. Det vil med dette ikke innebære noen forskjell ved at strl. 2005 § 282 bruker «alvorlig» istedenfor «grovt» etter strl. 1902 § 219 første ledd.

Uttrykket «grovt» i strl. 1902 § 219 første ledd indikerte at for å dømmes etter bestemmelsen var det tilstrekkelig at det forelå én krenkelse, såfremt den var av kvalifisert art.⁵⁵ Dette må også gjelde for uttrykket «alvorlig» i strl. 2005 § 282. Departementet bemerker i forarbeidene til strl. 1902 § 219 første ledd at «det er særlig det relasjonelle aspektet som gjør at handlingen bør føres inn under et eget straffebed mot vold i nære relasjoner, og ikke under de

⁵² Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 40.

⁵³ Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 45.

⁵⁴ Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 434.

⁵⁵ Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 45.

generelle bestemmelsene mot legemskrenkelser mv.».⁵⁶ Ved utarbeidelsen av strl. 1902 § 219 fremhevet departementet at det må antas at én krenkelse kan være tilstrekkelig for å skape frykt hos offeret for at handlingen skal gjenta seg.⁵⁷ På den annen side har Kvinnevoldsutvalget påpekt at det er summen og kompleksiteten av voldshandlingene som kjennetegner vold mot kvinner i nære relasjoner, og at det er viktig at vold og trusler ikke blir sett på som enkeltstående handlinger.⁵⁸

Straffeloven av 1902 § 219 tar primært sikte på å fange opp mishandling som strekker seg over tid, men er ikke begrenset til det. Også enkelttilfeller kan omfattes, så lenge krenkelsen er grov.⁵⁹ Departementet uttaler videre at ved avgjørelsen av om krenkelsen er grov, skal det legges vekt på handlingens objektive grovhet og om den var egnet til å skape frykt for nye krenkelser.⁶⁰ Det er altså ikke fornærmedes subjektive opplevelse av handlingene som skal legges til grunn, men at det skal foretas en objektiv vurdering av om handlingen var egnet til å skape frykt hos fornærmede for at det skal skje nye krenkelser. Hvis dette ikke er tilfelle, og krenkelsene har karakter av isolerte enkeltepisoder, er det de ordinære straffebestemmelser om legemskrenkelser mv. som får anvendelse, jf. Rt. 2012 s. 835 (avsnitt 16).

En dom som underbygger at også grove enkelthendelser omfattes av strl. 2005 § 282 er Rt. 2014 s. 695. Tiltalte, var av lagmannsretten domfelt for overtredelse av strl. 1902 § 228. Tiltalte hadde ved en anledning revet sin 14 år gamle datteren i håret, tatt kvelertak på henne, og slått henne med betydelig kraft og med stor aggresjon åtte til ti ganger med en ledning brukt som slynge, dels mens hun holdt fornærmede fast. I tillegg hadde moren truet med at mishandlingen ville fortsette neste dag. Høyesterett kom i (avsnitt 20) til at morens opptreden vanskelig kunne tolkes på annen måte enn at den måtte ha vært egnet til å skape frykt for fremtidig mishandling. Høyesterett fant at tiltalte kunne domfelles for overtredelse av straffeloven 1902 § 219 første ledd.

En handling trenger ikke å være grov selv om den er alvorlig. For eksempel kan det anføres at et slag mot hodet er alvorlig på grunn av skadeomfanget det kan medføre, og trenger derav ikke være grov.

Det finnes ingen definisjon i loven av hva som menes med begrepet «gjentatt». Ved en alminnelig forståelse av ordet kan det utledes at volden utøves flere ganger innenfor et visst

⁵⁶ Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 40.

⁵⁷ Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 37.

⁵⁸ Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 40-41.

⁵⁹ Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 45.

⁶⁰ Ot.prp. nr. 113 (2004-1005) s. 45.

avgrenset tidsrom. Departementet uttaler i forarbeidene til strl. 1902 § 219 første ledd at det ikke stilles opp noe vilkår om hvor nært i tid de ulike krenkelsene må være for at de skal regnes som gjentatt. Det er heller ikke noe vilkår at det må være samme handlingsalternativ som er overtrådt flere ganger. Det er summen av handlingene som er avgjørende.⁶¹ Det kan for eksempel dreie seg om en overtredelse av handlingsalternativet vold, og senere overtredelse av handlingsalternativet om trusler eller tvang. Hvor mishandlingen oppfyller vilkåret «gjentatt» i strl. 2005 § 282 vil det være aktuelt å se volden som et fortsatt forhold, og ikke bare som flere enkelthendelser.

3.4 Personkrets

Hvem som er fornærmet i en mishandlings sak er hverken definert i straffeloven av 1902 eller 2005. I juridisk teori betegnes fornærmede som den eller de som innehar den interesse som er krenket gjennom den straffbare handlingen.⁶² Forutsetningen for at en person skal anses som fornærmet, er at vedkommende er mer eller mindre berørt av lovovertrædelsen, og at han er innehaver av en slik interesse som straffebudet tar sikte på å beskytte.⁶³ Det er altså den personen den straffbare handlingen direkte har gått ut over. I bestemmelsene om mishandling i nære relasjoner, er det de som står i nær relasjon til vedkommende voldsutøver som er fornærmet, og som bestemmelsene tar sikte på å beskytte.

I straffeloven av 2005 § 282 bokstavene a-e oppstilles personkretsen som er beskyttet. Personkretsen er den samme som etter strl. 1902 § 219 første ledd. Etter bokstav a er for det første gjerningspersonens «nåværende og tidligere ektefelle» beskyttet. Frem til lovendringen i 2011 hadde samboere vært innfortolket i strl. 1902 § 219 første ledd bokstav a, selv om det ikke fremgikk av lovteksten. Det vises i forarbeidene til strl. 1902 § 219 til strl. 1902 § 5 tredje ledd (nå. Strl. 2005 § 9 fjerde ledd) hvor det uttales at to personer som bor fast sammen under ekteskapsliknende forhold, likestilles med ektefeller.⁶⁴ Bestemmelsen nevner også at registrerte partnerskap er likestilt med ekteskap. Det er viktig å merke seg at strl. 1902 § 5 tredje ledd, jf. strl. 2005 § 9 fjerde ledd må lese i sammenheng med strl. 1902 § 5 første ledd «nogens nærmeste» og strl. 2005 § 9 første ledd «de nærmeste». Bestemmelsene inneholder legaldefinisjon av hvem som regnes som «nogens nærmeste»/«de nærmeste» der dette uttrykket brukes i loven, og hadde ikke som formål å gi en legaldefinisjon av hvem som

⁶¹ Ot.prp. nr. 113 (2004-1005) s. 45-46.

⁶² Johs Andenæs, *Norsk straffeprosess* 4. utgave 2009, 4.opplag 2014, samlet utgave ved Tor-Geir Myhrer, Oslo 2008 s. 83.

⁶³ Andenæs, *Norsk straffeprosess*, s. 85.

⁶⁴ Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 46.

skulle regnes som ektefelle.⁶⁵ Hverken strl. 1902 § 219 første ledd eller strl. 2005 § 282 bruker uttrykket «nogens nærmeste» eller «de nærmeste».

I Rt. 2011 s. 469 var spørsmålet om straffeloven 1902 § 219 første ledd bokstav a, rammer handlinger begått overfor en tidligere samboer etter at samboerforholdet var opphørt.

Høyesterett uttalte i (avsnitt 9) at en slik utvidelse av straffeansvaret, sammenlignet med det som fulgte av ordlyden i § 219, måtte ha hjemmel i lov.

Videre var spørsmålet om straffeloven 1902 § 5 tredje ledd, som definerte at samboere likestilles med ekteskap, kunne anvendes som rettslig grunnlag for en slik forståelse.

Høyesterett var ikke enig i tolkningen av strl. 1902 § 5 tredje ledd, og uttalte i (avsnitt 14) at:

«tredje ledd må imidlertid leses i sammenheng med § 5 for øvrig: paragrafen definerer uttrykket «nogens nærmeste» der dette brukes i straffeloven selv, jf. oversikten i ot.prp.nr. 8 (1998-1999) side 43.». Høyesterett kom til at strl. 1902 § 5 tredje ledd ikke ga lovhjemmel for å straffe mishandling av tidligere samboer etter § 219. Nåværende samboer måtte heller omfattes av husstandsalternativet i bokstav d. Dette får også støtte i forarbeidene til strl. 1902 § 219.⁶⁶

På bakgrunn av det strenge legalitetsprinsippet som foreligger i strafferetten, kunne ikke samboere omfattes av bokstav a. Avgjørelsen ga uttrykk for at det ikke var tilstrekkelig at lovgiver hadde ønsket å gi straffebudet en slik rekkevidde at legaldefinisjonen av «nogens nærmeste» i strl. 1902 § 5 tredje ledd fikk virkning også ved tolkningen av strl. 1902 § 219, som ikke bruker dette uttrykket. For å rette opp i denne svakheten i bestemmelsen fikk bokstav a sin nåværende formulering ved lov 24 juni 2011 nr. 32.⁶⁷ Tidligere og nåværende samboere har nå samme beskyttelse som tidligere og nåværende ektefeller etter strl. § 282 bokstav a. Med «samboere» menes to personer som lever sammen i et ekteskapslignende forhold. Det fastslås også i forarbeidene at homofile samboerforhold er omfattet av bestemmelsen.⁶⁸

Straffeloven 2005 § 282 bokstav b beskytter «sin eller nåværende eller tidligere ektefelles eller samboers slektning i rett nedstigende linje». Dette er for eksempel hans, hennes eller deres felles barn. Bestemmelsen fikk sitt nåværende innhold samtidig med bokstav a, ved lov av 24. juni 2011 nr. 32. Før endringen hadde bokstav b følgende innhold: «sin eller tidligere

⁶⁵ Ot.prp. nr. 8 (1998-1999) s. 64, og RT 2011 s. 469 (avsnitt 14 og 16).

⁶⁶ Prop. L 105 (2010-2011) s. 23.

⁶⁷ Norsk lovkommentar til straffeloven av 2005 § 282 note 2054 ved Magnus Matningsdal. Hovedrevidert 01.12.2016. (08.04.2016), og sammendraget i Rt. 2011 s. 469.

⁶⁸ Prop. L 105 (2010-2011) s. 26.

eller nåværende ektefelles slektning i rett nedstigende linje».⁶⁹ Endringene innebar at også nåværende og tidligere samboers slektninger i rett nedstigende linje omfattes av bokstav b. Før endring av strl. 1902 § 219 ved lov 21. desember 2005 nr. 131, omfattet bestemmelsen bare egne barn, og ikke stebarn. Stebarn var bare beskyttet av strl. 1902 § 219 dersom de tilhørte gjerningspersonens husstand.⁷⁰ Etter lovendringen i 2005 er også stebarn omfattet av bestemmelsen bokstav b. Dette gjelder også for strl. 2005 § 282.

Bokstav c beskytter «sin slektning i rett oppstigende linje». Det mest praktiske eksemplet er foreldre, men også besteforeldre og oldeforeldre omfattes.⁷¹ Et eksempel på dette fra rettspraksis er Rt. 2012 s. 1313 hvor en mann som bodde sammen med sin mor ble dømt for å ha mishandlet henne ved minst åtte anledninger over en periode på halvannet år. Mishandlingen besto i at han hadde vridd og dratt i morens ører for å få henne opp trappen og til sengs. Høyesterett fremhevet i (avsnitt 12) at eldre mennesker har et særlig krav på vern mot vold. De vil ofte ha vanskeligere enn andre for å beskytte seg. Eldre med svekket åndskraft er en spesielt sårbar gruppe, fordi de ofte er avhengige av andres omsorg.

Bokstav d beskytter «noen i sin husstand». Begrepet «husstand» skal forstås på samme måte som i straffeloven 1902 § 260 (strl. 2005 § 342) om bilbrukstyveri.⁷² Vurderingstemaet for om noen er i samme husstand er om man bor sammen og har felles husholdning, jf. Rt. 1973 s. 442. I avgjørelsen var spørsmålet om en 19 år gammel gutt som hadde «låntatt» en motorsykkel måtte anses for å høre til eierens husstand. Høyesterett tolket husstandsbegrepet opp mot strl. 1902 § 260, slik som i Ot.prp.nr. 113 (2004-2005). Høyesterett bemerket at det ikke oppstilles noe krav til personenes tilknytning, slik at også venner kan omfattes av begrepet «husstand».

Det er altså ikke et krav at en er i slekt med hverandre eller er kjærester for å omfattes av begrepet. Alternativet i bokstav d omfatter også venner som bor sammen i et husstandsfellesskap.⁷³

I Rt. 2011 s. 1412 hadde en mann og en kvinne (fornærmede) som kjærestepar hatt bofellesskap i tiltaltes hybel, hvor de sov, spiste og tilbrakte fritid sammen gjennom en periode på to og et halvt år. Spørsmålet i saken var om tiltalte og fornærmede måtte anses for å være en del av samme «husstand». Høyesterett kom til at det var klart at fornærmede måtte

⁶⁹ Prop. L 105 (2010-2011) s. 23.

⁷⁰ Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 46.

⁷¹ Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 46.

⁷² Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 46.

⁷³ Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 46.

anses som noen i mannens husstand, og at strl. 1902 § 219 første ledd bokstav d kom til anvendelse. Høyesterett ga uttrykk for at husstandsbegrepet hadde blitt tolket forholdsvis vidt i den tidligere Høyesterettsavgjørelsen inntatt i Rt. 1973 s. 442. Siden departementet i Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 46 også fremhevet 1973-dommen, ble det lagt til grunn også her at «husstandsbegrepet etter strl. 1902 § 219 var ment å være forholdsvis vidtrekkende», jf. Rt. 2011 s. 1412 (avsnitt 15). Høyesterett la til grunn i (avsnitt 16) at ved vurderingen av om husstandsvilkåret er oppfylt må det foretas en «totalvurdering av bofellesskapet mellom partene». I (avsnitt 17) ble det lagt til grunn at ved totalvurderingen skal det særlig legges vekt på varigheten av ordningen og arten av tilknytning mellom tiltalte og fornærmede, omfanget av fornærmedes opphold på tiltaltes bopel og hvordan praktiske og økonomiske spørsmål var ordnet. Etter Høyesteretts syn «fratar det ikke bofellesskapet preg av å være en felles husstand at B i liten grad bidro økonomisk», jf. (avsnitt 24). Det ble her vist til at en slik situasjon i et ekteskap eller samboerforhold, ikke var uvanlig. Høyesterett bemerket videre i (avsnitt 24) at det ikke ble lagt avgjørende vekt på at fornærmede hadde mesteparten av sine klær og eiendeler hos sin far, og at hun også vasket klærne sine der, eller at hun ikke hadde nøkkel til klubbhuset hybelen lå i. Det ble uttalt at «dette er forhold som i mindre grad kan ha preget bofellesskapet mellom partene, og er mer perifert i relasjon til de interesser § 219 er ment å beskytte.».

Til sist beskytter bokstav e «noen i sin omsorg». Alternativet samstemmer med strl. 1902 § 219 første ledd bokstav e. Dette vil være andre personer som gjerningspersonen har omsorg for. Alternativet er tatt med for å sikre at alle som etter gjeldende rett vernes av § 219, fortsatt vil være omfattet.⁷⁴

3.5 Skyldkravet

Skyldkravet for strl. § 282 er forsett, jf. strl. § 21, jf. § 22. Forsett foreligger når noen begår en handling som dekker gjerningsbeskrivelsen i et straffebud, enten med hensikt, med bevissthet om at handlingen sikkert eller mest sannsynlig dekker gjerningsbeskrivelse, eller holder det for mulig at handlingen dekker gjerningsbeskrivelsen, og velger å handle selv om det skulle være tilfellet. Det er kun krav til forsett med hensyn til det faktum at offeret utsettes for en handling som nevnt i strl. 1902 § 219 første ledd første punktum. Det samme vil også gjelde for 2005 § 282.⁷⁵

⁷⁴ Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 46.

⁷⁵ Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 47.

Det sentrale i forsettsbegrepet er at gjerningspersonen vet hva han gjør.⁷⁶ Utgangspunktet er at forsettsbegrepet må omfatte «alle de momenter som gjør handlingen til en forbrytelse».⁷⁷ Med dette menes det at forsettet må dekke hele den objektive gjerningsbeskrivelse i strl. 2005 § 282, jf. dekningsprinsippet. Det følger av Rt. 1983 s. 683 at når en straffebestemmelse bare kommer til anvendelse på forsettlige handlinger, er det alminnelige utgangspunktet at forsettet må omfatte hele det objektive gjerningsinnholdet. For eksempel har A hatt til ønske å skade B, derfor utøver han vold mot B i form av slag eller spark. Idet A utøver volden mot B vil forsettet være oppfylt da den objektive gjerningsbeskrivelsen er å utøve vold i form av slag eller spark, og fordi forsettet er oppfylt i det A ønsker å skade B. Det følger av strl. 2005 § 25 første ledd at enhver skal bedømmes etter sin oppfatning av den faktiske situasjonen på handlingstidspunktet.

3.6 Medvirkning

I straffeloven av 1902 fantes det et eget ledd i hvert enkelt straffebud som regulerte medvirkning. Straffeloven av 1902 § 219 hadde en slik bestemmelse i siste ledd, hvor det fremgikk at «medvirkning straffes på samme måte».

Medvirkning kan være både av fysisk og psykisk art. Fysisk medvirkning kan være at flere er sammen om selve utførelsen av forbrytelsen. Enten at de handler på lik linje, eller at den ene opptrer som hovedmann og den andre bare som medhjelper. Psykisk medvirkning kan være at en person motiverer en annen til å foreta en forbrytelse, eller en bestemt handling.⁷⁸

I utgangspunktet er det den som står i relasjon til den nærstående som bør straffes.⁷⁹

Medvirkning vil sjelden være aktuelt for vold i nære relasjoner. På den annen side kan det likevel ikke utelukkes at straffverdige tilfeller av medvirkning kan oppstå, for eksempel kan oppfordringer eller tilskyndelser til hardhendt behandling av familien som ledd i oppdragelsen forekomme på dette området.⁸⁰ På bakgrunn av dette gikk departementet inn for at medvirkning generelt skulle gjøres straffbar, og det ble inntatt en egen bestemmelse i strl. 1902 § 219 tredje ledd. Denne erstattet de tidligere konkrete medvirkningsformene forledelse eller tilskyndelse.⁸¹ For eksempel kan medvirkning i mishandlingssaker være at en person

⁷⁶ Ståle Eskeland, *Strafferett*, 4. utgave, 2. opplag 2015, Oslo. S. 280.

⁷⁷ Johs Andenæs, *Alminnelig strafferett*, 5 utgave 2004 ved Magnus Matningsdal og Georg Fredrik Rieber-Mohn, s. 221.

⁷⁸ Andenæs, *Alminnelig strafferett* s. 323.

⁷⁹ Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 41.

⁸⁰ Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 41.

⁸¹ Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 46.

oppfordrer faren i familien til å klappe barna over munnen, når de ikke holder munn, eller at han blir oppfordret til å ta dem hardt i ørene, eller gir dem en ørefik når de ikke hører etter.

Medvirkning til mishandling i nære relasjoner kan også være passiv i den forstand at det unnlates å handle selv om en vet at noen blir mishandlet.⁸² Et eksempel finnes i LA-2013-92858 – RG. 2013 s. 292 «Christoffer-saken», hvor en mor ble dømt for passiv medvirkning til legemskrenkelse med skadefølge overfor sønnen på 8 år. Da hun forsto eller i det minste holdt det for mer sannsynlig enn ikke at ektemannen utsatte barnet for vold, foretok hun seg ingenting for å hindre eller motvirke nye legemskrenkelser med skadefølge.

Straffeloven § 282 inneholder ikke, som strl. 1902 § 219, et eget ledd om medvirkning. I stedet er det inntatt en egen bestemmelse i strl. 2005 § 15 om medvirkning, som bestemmer at «et straffebud rammer også den som medvirker til overtredelsen, når ikke annet er bestemt».

3.7 Straffeutmålingen

Straffeutmålingen i saker om mishandling i nære relasjoner forutsetter at domstolen har vurdert flere elementer, blant annet hva strafferammen for den eller de aktuelle bestemmelsene er og hvilket straffenivå som er anvendt i lignende tilfeller tidligere.

Straffereaksjonen for mishandling i nære relasjoner er ubetinget fengsel, men i noen tilfeller kan betinget fengsel eller samfunnsstraff anvendes. Fra rettspraksis kan nevnes Rt. 2015 s. 1115 hvor straffen for overtredelse av strl. 1902 § 219 første ledd ble satt til samfunnsstraff i 198 timer med gjennomføringstid og subsidiær fengselsstraff på 10 måneder. Tiltalte hadde i en periode på tre år jevnlig slått, med flat hånd, to sønner som var 2 ½ og 1 ½ år da volden startet. Høyesteretts flertall viste til at tiltaltes barn, som var svært sårbare, var de eneste fornærmede i saken. Barnas far var under straffeforfølgning i utlandet, og tiltalte var den sentrale omsorgspersonen i familien. Det ville være viktig for barna at moren også i tiden fremover hadde omsorgen for dem. Hensynet til barna talte derfor for bruk av samfunnsstraff. Mindretallet mente at straffen burde settes til fengsel i 10 måneder. I (avsnitt 20) uttaler høyesterett at «hensynet til å forhindre mishandling i familieforhold taler generelt sett mot at samfunnsstraff idømmes ved overtredelse av § 219 – Allmennpreventive hensyn veier tungt (...)». Det kan ut fra dette anføres at samfunnsstraff bare kan idømmes for overtredelse av mishandlingsbestemmelsen dersom tungtveiende grunner tilsier det. I denne saken ble det lagt

⁸² Magnus Matningsdal, «Medvirkning til straffbare handlinger – hovedpunkter», *Jussens Venner* 2008 s. 357-383.

vekt på at tiltalte var den sentrale omsorgspersonen, og at hensynet til barna talte for bruk av samfunnsstraff.

Ved mishandling i nære relasjoner er det store individuelle forskjeller mellom sakene, noe som utgjør et metodisk problem ved sammenligningen av straffeutmåling i de forskjellige sakene.⁸³ I den konkrete straffeutmålingen har intensiteten og varigheten av krenkelsene betydning.⁸⁴ I tillegg må en rekke andre momenter vurderes.

I Rt. 2004 s. 884 la Høyesterett til grunn i (avsnitt 13) at det sentrale ved straffeutmålingen ved mishandling i nære relasjoner er hvor grove voldshandlingene er, mishandlingens varighet over tid, den psykologiske bindingen mellom gjerningspersonen og offeret og det at mishandlingen skjer i skjul på et sted det bør være trygt (som oftest i hjemmet). Den frykten for vold og følelsen av å leve i et trusselregime som blir skapt, kan oppleves som langt verre enn de enkelte voldshandlingene. Domfelte hadde i fem år gjentatte ganger slått, dyttet og sparket sin kone, samt slått sin 14 år gamle datter. Høyesterett la vekt på i (avsnitt 18) at domfelte over tid hadde utsatt de fornærmede for frykt, med den risiko for skade på lang sikt som en slik livssituasjon innebærer. Straffen ble satt til fengsel i to år og tre måneder, grunnet lang saksbehandlingstid.

I Rt. 2010 s. 129 ble en mann dømt til to års fengsel for å ha begått vold, trusler og andre former for mishandling mot sin familie i en periode på tre år. Høyesterett uttalte i (avsnitt 15) at «siden det ved lovendringen har vært en klar målsetting å skjerpe straffen for familievold, finner jeg at dommer som vedrører straffeloven § 219, og som gjelder forhold fra tiden før 1. januar 2006, bare kan ha begrenset veiledning ved straffeutmålingen». Med bakgrunn i dette kan det også hende at rettspraksis i tiden før straffeloven av 2005, vil ha begrenset veiledning ved straffeutmålingen for mishandling i nære relasjoner etter straffeloven av 2005, fordi strafferammene nå er hevet. Høyesterett uttalte i (avsnitt 18) at straffeutmålingen i familievoldssaker måtte bero på en samlet vurdering hvor blant annet mishandlingens varighet, karakteren av de krenkelser som foreligger, hyppigheten, skadepotensialet og de konkrete skadevirkningene måtte tillegges vekt. Høyesterett vektla ved straffeutmålingen at domfeltes handlinger gjorde at familien måtte leve under et «regime» preget av kontinuerlig utrygghet og frykt for vold og at overgrepene til dels hadde skjedd i nærvær av familiens mindreårige barn.

⁸³ NOU 2003: 31 pkt. 9.5.5. s. 169.

⁸⁴ Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 46.

Ofte har barn vært til stede ved mishandlingen, og i noen tilfeller har de også vært utsatt for vold. Når barn blir utsatt for vold i dets nære relasjoner skal dette tillegges skjerpende vekt i straffeutmålingen.⁸⁵ I Rt. 2015 s. 827 som nevnt i punkt 3.3.4, ble straff for overtredelse av strl. 1902 § 219 fastsatt til fengsel i ett år og tre måneder. De tre yngre søsknene, som ikke var utsatt for vold, hadde overvært mishandlingen av storesøstrene og var også fornærmet, den psykiske bindingen mellom domfelte og barna ble ansett som straffeskjerpende. Videre påpekt Høyesterett i (avsnitt 22) at «(...) allmennpreventive betraktninger taler for at vold mot barn straffes strengt (...)». Av dette kan det utledes at mishandling mot barn er et straffeskjerpende moment.

Ofte har det gått tid fra anmeldelse fant sted til tiltale blir tatt ut. I slike tilfeller vil som regel straffen gjenspeile at det har gått lang tid. Eksempel på dette er LH-2015-63490 hvor straffen ble satt til fengsel i ett år og to måneder, hvorav 6 måneder ble gjort betinget.⁸⁶

Lagmannsretten hadde tatt hensyn til domfeltes delvise erkjennelse ved straffeutmålingen. Deler av straffen ble gjort betinget grunnet sakens lange liggetid (ett år og fire måneder) hos politiet.

⁸⁵ Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 199.

⁸⁶ Anke avvist, jf. Rt. 2016 s. 540 U.

4. Straffeloven § 283 - Grov mishandling i nære relasjoner

4.1 Innledning

Straffeloven av 1902 § 219 annet ledd inneholdt bestemmelsen om grov mishandling i nære relasjoner. Da straffeloven av 2005 trådte i kraft fikk vi en egen bestemmelse om grov mishandling i nære relasjoner, jf. strl. § 283. Bestemmelsen viderefører strl. 1902 § 219 annet ledd slik den lød etter lovendring 21. desember 2005 nr. 131, men med enkelte endringer.⁸⁷ Begrunnelsen for bestemmelsen er den samme som for strl. 2005 § 282.⁸⁸ Det foreligger ingen realitetsendringer for strl. 2005 § 283 annet enn at strafferammen er hevet. Om dette har departementet uttalt at det er nødvendig at strafferammen heves for å korrespondere med tilsvarende strafferamme for grove voldslovbrudd, jf. strl. 2005 § 274.⁸⁹

4.2 Gjerningsbeskrivelsen

Straffeloven av 1902 § 219 annet ledd oppstilte for det første som vilkår at mishandlingen måtte være grov. Begrepet «grov» var også angitt i strl. 1902 § 219 første ledd, men her var det sentrale at én krenkelse var tilstrekkelig for at bestemmelsen var overtrådt. Ved tolkningen av «grov» i annet ledd, skulle det særlig legges vekt på om den hadde vart over tid og om det forelå forhold som nevnt i strl. 1902 § 232, jf. strl. 1902 § 219 annet ledd annet punktum. Departementet forutsatte at mishandlingen måtte ha pågått i meget lang tid, eller at den var særlig grov.⁹⁰

Det andre vilkåret for at § 219 annet ledd skulle komme til anvendelse var at mishandlingen medførte at fornærmede som følge av handlingen døde eller fikk betydelig skade på legeme eller helse. I strl. 1902 § 9 var det inntatt en definisjon av hva som menes med «betydelig skade på legeme eller helbred». «Betydelig skade» var definert som:

«Skade, hvorved nogen mister eller faar væsenlig Svekkelse paa Syn, Hørsel, Taleevne eller Evne til at forplante sin Slægt, bliver vanfør, udyktig til at fortsætte sit Erhverv eller i høi Grad vansiret, falder i livsfarlig eller langvarig Sygdom eller bliver påført alvorlig psykisk skade.» jf. første ledd.

Etter annet ledd var også straffbare handlinger mot en gravid kvinne som medførte at fosteret ble påført skade eller døde, omfattet.

⁸⁷ Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 434.

⁸⁸ Se punkt 3.1.

⁸⁹ Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 434.

⁹⁰ Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) s. 41.

Sentralt i vurderingen av om mishandlingen er grov etter strl. 2005 § 283 skal det for det første «særlig legges vekt på om den har hatt til følge betydelig skade eller død (...)», jf. annet punktum. Forarbeidene til bestemmelsen påpeker at uttrykket «særlig» viser at de momentene som fremheves i loven, verken er nødvendige eller tilstrekkelige for at bestemmelsen skal komme til anvendelse. Avgjørelsen vil bero på en helhetsvurdering.⁹¹

Hva som menes med «hatt til følge» er nærmere definert i strl. § 24. Bestemmelsen var tidligere å finne i strl. 1902 § 43. Det følger av strl. 2005 § 24 at «en uforsettlig følge inngår i vurderingen av om et lovbrudd er grovt dersom lovbrøyteren har opptrådt uaktsomt med hensyn til følgen eller unnlatt etter evne å avverge følgen etter å ha blitt oppmerksom på at den kunne inntre». Det må altså være utvist uaktsomhet i forhold til alternativene «betydelig skade eller død» for at de skal kunne vektlegges ved subsumsjonen av strl. 2005 §§ 282 eller 283.

«Betydelig skade» er nå definert i strl. 2005 § 11, jf. strl. 1902 § 9. Det følger av § 11 første ledd at med betydelig skade menes «tap, eller vesentlig svekkelse av en sans, et viktig organ eller en viktig kroppsdel, vesentlig vansirethet, livsfarlig eller langvarig sykdom, eller alvorlig psykisk skade». Det vil også regnes som betydelig skade dersom et foster dør eller skades som følge av en straffbar handling mot en gravid kvinne, jf. annet ledd.

I Rt. 2013 s. 1537 hadde tiltalte sparket og slått mot hodet til sin tidligere kjæreste slik at hun ble påført blant annet bruddskade i øyehulen, flere ribbeinsbrudd, opphovnet ansikt med blåmerker og kutt i leppen. Høyesterett kom til at fornærmedes skader ikke utgjorde «betydelig skade paa Legeme eller Helbred» etter strl. 1902 § 9 første ledd. Alternativet «langvarig sykdom» i § 9 kunne heller ikke forstås slik at man kunne legge sammen en periode med fysiske lidelser og en ytterligere periode med psykiske lidelser som ikke var «alvorlige» i lovens forstand for å få en lang nok sykdomsperiode.

I en annen sak, Rt. 2014 s. 392, hadde tiltalte slått sin samboer i ansiktet én gang med knyttet neve med en gjenstand slik at hun ble påført brudd på øyehulen, blødning i vevet og skader på øyeeplet og netthinnen. Skadene førte til permanent tap av synet på venstre øye og endret utseende. Skadene fornærmede var påført ble ansett for å være betydelig skade, jf. strl. 1902 § 9.

⁹¹ Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 434.

4.2.1 Vurderingsmomenter

Ved avgjørelsen av om skaden er grov er det videre i strl. § 283 annet punktum oppregnet momenter i bokstavene a til c som det er nærliggende å legge vekt på i vurderingen.

Momentene er heller ikke nødvendige eller tilstrekkelige for å avgjøre om mishandlingen skal regnes som grov, jf. «særlig legges vekt på».⁹²

Bokstav a er en videreføring av straffeloven 1902 § 219 annet ledd annet punktum, med unntak av henvisningen til strl. 1902 § 232 som ikke er inntatt i strl. 2005 § 283 annet punktum bokstav a.⁹³ Det er bare kravet om dens varighet som er inntatt.

Bokstavene b og c har inntatt det som antas å være de praktisk mest viktige momentene hentet fra straffeloven 1902 § 232.⁹⁴ Ved vurderingen av om mishandlingen er grov skal det etter bokstav b legges vekt på «om den er utført på en særlig smertefull måte, eller har hatt til følge betydelig smerte (...)». Momentet «særlig» viser at smerten må ha vært sterkere enn det som ordinært følger av overtredelsen av strl. 2005 § 282.⁹⁵

Vilkåret «har hatt til følge» innebærer at det er tilstrekkelig at det er utvist uaktsomhet knyttet til at mishandlingen har medført «betydelig smerte» for at dette momentet skal tillegges vekt ved vurderingen, jf. strl. 2005 § 24.⁹⁶

Vilkåret «betydelig smerte» skal forstås på samme måte som i strl. 2005 § 272 om grov kroppskrenkelse.⁹⁷ Dette er i strl. § 272 uttrykt som «sterk smerte» istedenfor «betydelig smerte» slik det fremkom av det tidligere alternativet i strl. 1902 § 228 annet ledd.

Høyesterett har i Rt. 2014 s. 970 gitt uttrykk for hva som menes med smerte. Tiltalte i saken hadde slått fornærmede to ganger i hodet. Et av slagene hadde truffet venstre øre, og fornærmede opplevde svimmelhet, smerter i øret og noe øresus. Svimmelheten avtok etter omkring halvannen uke, men smertene i øret vedvarte i rundt et halvt år. I (avsnitt 13) uttales det følgende: «smerte hører til de fenomener som er vanskelig å definere rettslig, men som er lette å kjenne igjen i det virkelige liv. Jeg tenker for min del i første rekke på opplevelsen av et kroppslig onde som i karakter, intensitet og varighet strekker seg utover det plagsomme, ubehagelige eller anstrengende (...)». Høyesterett kom til at når intensitet og varighet ble sett i sammenheng, måtte det samlede smertebildet anses som «betydelig smerte», jf. (avsnitt 17).

⁹² Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 434.

⁹³ Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 434.

⁹⁴ Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 435.

⁹⁵ Norsk lovkommentar, Matningsdal (01.12.2015), note 2064. (01.05.2016).

⁹⁶ Norsk lovkommentar, Matningsdal (01.12.2015), note 2065. (01.05.2016).

⁹⁷ Norsk lovkommentar, Matningsdal (01.12.2015), note 2066. (01.05.2016).

Ved vurderingen av om mishandlingen er grov, skal det også legges vekt på «om den er begått mot en forsvarsløs person», jf. bokstav c. Alternativet viderefører samme alternativ fra strl. 1902 § 232. Forarbeidene til strl. 1902 § 232 sikter med dette mot tilfeller hvor det er et «klart misforhold i styrke mellom offeret og gjerningspersonen.».⁹⁸ Typiske eksempler på dette er vold mot eldre, barn, uføre eller gravide.

I Rt. 2010 s. 949 hadde mishandlingen vart så lenge at den ble regnet som grov. I (avsnitt 28) bemerker Høyesterett at «dette beror på en helhetsvurdering der det særlig legges vekt på om mishandlingen har skjedd over lang tid, og om det foreligger forhold som nevnt i straffeloven § 232». Videre la Høyesterett i (avsnitt 29) tingrettens vurdering til grunn av om straffeloven 1902 § 219 annet ledd skulle komme til anvendelse. Ved vurderingen ble det lagt vekt på hvor lenge mishandlingen hadde vart, sett hen til den relativt massivt kontrollerende atferd som tiltalte har utvist i perioden, og som barnet hadde vært undergitt, slik at det måtte sies å være lang tid. Det ble videre vektlagt at tiltaltes opptreden hadde hatt preg av terrorisering, noe som de psykiske skadevirkningen var et resultat av. Høyesterett fant på lik linje med både tingretten og lagmannsretten at vilkåret for å anvende bestemmelsen var oppfylt.

I Rt. 2011 s. 34 var spørsmålet om strl. 1902 § 219 første eller annet ledd kom til anvendelse, En far hadde begått fire tilfeller av vold mot sin sønn da han var syv til åtte år gammel, hvorav ett av tilfellene var grovt. Høyesterett bemerket i (avsnitt 22) at «når det gjelder forholdet mellom første og annet ledd i straffeloven § 219, må annet ledd gjelde for tilfeller som er grovere enn det som kvalifiserer til anvendelse av § 219 første ledd». I (avsnitt 24) uttalte Høyesterett at:

«I et tilfelle som det foreliggende, hvor det ikke har dannet seg et mønster av vedvarende og gjentakende mishandling, vil mishandlingens objektive grovhet være det sentrale elementet i vurderingen av om § 219 annet ledd kommer til anvendelse. Ved enkeltstående mishandlingstilfeller vil det nok først og fremst være aktuelt å bruke annet ledd der mishandlingen har ført til død eller betydelig skade på legeme eller helse, jf. annet ledd første punktum, selv om ordlyden ikke utelukker at også andre tilfeller kan omfattes».

⁹⁸ Ot.prp. nr. 79 (1988-1989) om endringer i straffeloven og straffeprosessloven m.m (skjerperte strafferammer for voldsforbrytelser, straff for innførsel av pornografi, styrking av domstolenes fagkyndighet i saker om økonomisk kriminalitet, raskere behandling av straffesaker mm), s. 47.

I saken var kun én av de fire voldsepisodene grov, men den enkelte episoden var uten skadefølge. Høyesterett kom på dette grunnlag til at enkeltepisoder av mishandling som ikke ga grunnlag for å anvende annet ledd, men at forholdet måtte bedømmes etter § 219 første ledd.

4.3 Skyldkravet

Forutsetningen for anvendelse av strl. 1902 § 219 annet ledd krevde at skyldkravet i strl. § 43 var oppfylt. Det var etter dette tilstrekkelig at gjerningspersonen kunne ha innsett muligheten for at følgen inntrådte. Skyldkravet for anvendelse av strl. 2005 § 283 er forsett, jf. strl. § 21, jf. § 22. For momentene oppregnet i bokstav a til c er skyldkravet også forsett, jf. strl. 2005 § 22, bortsett fra momentet om at handlingen har hatt til følge sterk smerte som krever uaktsomhet, jf. strl. 2005 § 24.⁹⁹ Etter bestemmelsen kreves det at lovbrøyteren har opptrådt uaktsomt med hensyn til følgen eller unnlatt etter evne å avverge følgen etter å ha blitt oppmerksom på at den kunne inntre.

⁹⁹ Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 435.

5. Politiets arbeid med saker om mishandling i nære relasjoner

5.1 Innledning

Det er vanskelig for politiet å få kunnskap om overgrep som begås i familieforhold. Vold i hjemmet foregår innenfor hjemmets fire vegger, og som regel ønsker både fornærmede og voldsutøver å holde mishandlingen skjult. Det er også et nært forhold mellom fornærmede og voldsutøver. Det kan derfor være vanskelig å avdekke mishandling i nære relasjoner gjennom tradisjonelle etterforskningsmetoder.¹⁰⁰ Hvordan politiet håndterer slike saker er viktig, både for at mishandlingen skal avdekkes og for at fornærmede skal ville samarbeide med politiet. Riksadvokaten understreker at mange som mishandles av en nærstående lar være eller venter lenge med å anmelde overgrepene til politiet.¹⁰¹

Hvis politiet behandler sakene de får kunnskap om på en effektiv og grundig måte, samtidig som det gis god informasjon til de involverte parter, forventes det at flere anmeldelser vil bli inngitt. Riksadvokaten påpeker at dersom gode eksempler gjøres kjent på en hensiktsmessig måte, kan det øke tilliten til politiets behandling av mishandlingssaker, som igjen kan føre til at anmeldelseshyppigheten øker.¹⁰²

En forutsetning for å kunne bekjempe og avdekke vold og mishandling, er at offeret har tillit til at politiet og påtalemyndigheten er i stand til å gi beskyttelse mot nye overgrep og krenkelser fra gjerningspersonens side.¹⁰³

I det følgende skal det redegjøres for ulike måter politiet får kjennskap til mishandling i nære relasjoner på, hvor utrykning og anmelde er de vanligste formene. Videre vil jeg gå inn på etterforskningen, og dens viktighet for en videre straffesaksbehandling. Til slutt redegjøres det for påtaleregelen.

5.2 Hvordan politiet får kjennskap til mishandlingen

Politiet får som regel kjennskap til familievoldssaker i forbindelse med utrykning etter melding fra fornærmede, naboer eller andre nærstående, eller ved anmeldelse fra fornærmede selv eller andre nærstående. Politiet kan også få rede på volden ved melding fra offentlig myndighet eller andre.¹⁰⁴ Uavhengig av på hvilken måte politiet får kjennskap til volden, må politiet behandle slike meldinger nøye, og med stort alvor og grundighet. Riksadvokaten

¹⁰⁰ Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 s. 2.

¹⁰¹ Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 s. 2.

¹⁰² Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 s. 2.

¹⁰³ Riksadvokatens rundskriv nr. 1/2015 s. 9.

¹⁰⁴ Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 s. 3.

påpeker at i saker som dette, bør politiet se om de kan søke å ta diskret kontakt med fornærmede for å avklare om det er grunnlag for å gå videre med saken.¹⁰⁵

Uansett hvilken måte politiet får rede på at de står ovenfor en familievoldssak, skal det settes i gang etterforskning for å klarlegge hva slags straffbare forhold som kan være begått og deres omfang og varighet.¹⁰⁶

Når politiet får melding om en mulig familievoldssak, er det viktig at politiet som er første enhet på stedet innhenter så mye informasjon som praktisk mulig. Dette for å sikre bevis på et tidlig stadium av saken.¹⁰⁷ Ofte trekker fornærmede tilbake sin anmeldelse eller forklaring, eller nekter å forklare seg i en eventuell straffesak mot mistenkte. I slike tilfeller er det helt avgjørende at politiet har gjort en grundig og effektiv jobb med bevissikring når de ble tilkalt til en familievoldssak, slik at hensynet til en eventuell straffesak, ivaretas.¹⁰⁸ Politiet bør vurdere å fremstille fornærmede for lege, slik at eventuelle synlige og ikke synlige skader på kroppen kan undersøkes og dokumenteres i legejournaler. Dette gjelder også i tilfeller der det ikke er umiddelbart synlige skader.¹⁰⁹ Samtaler som kan gjennomføres allerede i hjemmet, kan tas som avhør hvor formalia av fornærmede og siktede sikres. Dette gjøres for å sikre at avhørene kan benyttes i den videre etterforskningen. Skader eller merker på fornærmede eller mistenkte og åstedet bør om mulig fotograferes eller filmes. Det samme gjelder for andre spor, for eksempel veltede møbler eller blodavsetninger. Kriminaltekniske undersøkelser av åsted, fornærmede og mistenkte skal alltid vurderes gjennomført.¹¹⁰

Politiet kan også få rede på mishandling i nære relasjoner ved at fornærmede selv eller andre anmelder forholdet til politiet. Det følger av strpl. § 223 første ledd at anmeldelse av straffbare handlinger skjer til politiet. Politiet kan også selv skrive en anmeldelse på forholdet. For de fleste fornærmede er det et alvorlig tiltak å anmelde mishandleren. Ofte skjer dette først etter at fornærmede har brukt lang tid på å tenke gjennom dette og etter gjentatt voldsanvendelse mot vedkommende. Riksadvokaten understreker at politiet må ta imot anmeldelsen umiddelbart og gjennomføre avhør. I helt spesielle tilfeller kan det aksepteres at

¹⁰⁵ Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 s. 4.

¹⁰⁶ Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 s. 3.

¹⁰⁷ Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 s. 4.

¹⁰⁸ NOU 2003: 31 s. 149.

¹⁰⁹ Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 s. 4.

¹¹⁰ Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 s. 4.

fornærmede bes om å komme tilbake senere for å inngi anmeldelse. I slike tilfeller skal det gis en kontrollerbar redegjørelse for hvorfor dette var nødvendig.¹¹¹

Ofte trekker fornærmede tilbake sin anmeldelse. Begrunnelsen for dette kan være at fornærmede ønsker å fortsette samlivet med voldsutøver, at fornærmede er redd for hva mistenkte kan finne på å gjøre mot fornærmede dersom forholdet anmeldes og fornærmede forklarer seg om forholdet. Fornærmede kan være redd for å bli møtt med skepsis og ikke bli trodd av politiet, eller at voldsutøver har overbevist fornærmede om at fornærmede selv er skyld i volden, og derfor fortjener å bli utsatt for volden. I slike tilfeller er det viktig at polititjenestemannen som møter fornærmede har kunnskap om forhold som særpreger mishandling i nære relasjoner, og på grunnlag av dette er klar over at en trukket anmeldelse ikke betyr at fornærmede lyver eller lurer politiet.¹¹²

Riksadvokaten påpeker at politiet må vurdere om det kan være aktuelt med umiddelbar bevissikring når fornærmede kommer for å anmelde familievold. Dette kan gjøres ved å se etter skader og merker på fornærmede, eller å foreta ransaking på fornærmede og mistenktes bopel.¹¹³ Dette kan bli svært viktig og kanskje avgjørende for utfallet i en eventuell straffesak, hvis fornærmede trekker tilbake anmeldelsen eller tidligere forklaring, eller nekter å forklare seg for retten. Da er det viktigste bevis borte, og da må avgjørelsen eventuelt bygges på andre bevis for å få mistenkte dømt for mishandlingen.

5.3 Etterforskningen

Etterforskning foretas når det som følge av anmeldelse eller andre omstendigheter er rimelig grunn til å undersøke om det foreligger et straffbart forhold som forfølges av det offentlige, jf. strpl. § 224 første ledd. Etterforskning iverksettes og utføres av politiet, jf. strpl. § 225 første ledd. Formålet med etterforskningen er å skaffe de nødvendige opplysninger som trengs for å avverge og stanse straffbare handlinger, samt finne og stille den skyldige til ansvar for sine handlinger, jf. strpl. § 226.

Etterforskning av mishandlingssaker er ofte tids- og ressurskrevende. Det er derfor opprettet stillinger som familievoldskoordinatorer i alle politidistrikt. Dette har lagt til rette for at den

¹¹¹ Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 s. 4

¹¹² NOU 2003: 31 s. 151.

¹¹³ Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 s. 4.

voldsutsatte møtes med forståelse, kunnskap og innsikt fra politiet. I de største politidistriktene er det etablert egne team.¹¹⁴

Politiet må også ta stilling til om det er nødvendig med beskyttelsestiltak ovenfor fornærmede, for eksempel besøksforbud og voldsalarm. Fornærmede skal alltid orienteres om videre saksgang, og det bør også vurderes å oppnevne en kontaktperson for fornærmede i politiet.¹¹⁵ Fornærmede har etter strpl. § 107 a første ledd bokstav a krav på å få oppnevnt bistandsadvokat. Se også påtaleinstruksen § 8-7 første ledd.¹¹⁶ Etterforskningen bør legges opp med tanke på å sikre best mulig bevis i tillegg til fornærmedes forklaring. Riksadvokaten påpeker viktigheten av at det snarest mulig foretas atskilte avhør av fornærmede og mistenkte i saken, samt andre vitner som kan ha sett, hørt eller blitt fortalt noe. Fornærmede må avhøres grundig, og det må foreligge en plan for hvordan avhøret skal gjennomføres. Fornærmede skal også orienteres om reglene om å kreve fritak fra forklaringsplikten i strpl § 122.¹¹⁷ Dette kommer jeg tilbake til under kapittel 7.2 Videre bør mistenkte avhøres. Hvis mistenkte ikke blir pågrepet, skal politiet avvente mer omfattende avhør av vedkommende til de har skaffet seg en viss oversikt over saken, slik at vedkommende eventuelt kan konfronteres med avvikende opplysninger. Avhør av mistenkte må i tillegg være godt planlagt og det bør gjøres opptak av avhøret med lyd og bilde. Fornærmede bør også varsles om at mistenkte er innkalt til avhør.¹¹⁸ Riksadvokaten påpeker at også andre vitner som har sett eller hørt noe må vurderes avhørt. Dette kan være foreldre til fornærmede eller mistenkte, deres barn, venner av dem, naboer og kritesenterpersonale hvis fornærmede har hatt opphold der.¹¹⁹

Riksadvokaten påpeker at også skriftlige opptegetninger som kan kaste lys over saken må innhentes, som for eksempel brev, dagbøker, e-poster, SMS-meldinger eller journaler fra lege eller psykolog. Det bør også undersøkes om politiet har rykket ut til fornærmedes adresse tidligere, eller om fornærmede har inngitt anmeldelse ved tidligere anledninger.¹²⁰

Sikring av best mulig bevis for en videre straffesaksbehandling blir politiets viktigste oppgave i mishandlingssaker, slik at det kan legges et godt grunnlag for prosessen videre.

Bevissikringen og dens utfordringer vil jeg komme tilbake til i kapittel 7.

¹¹⁴ Handlingsplan mot vold i nære relasjoner (2014-2017), s. 22.

¹¹⁵ Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 s. 4.

¹¹⁶ Forskrift om ordningen av påtalemyndigheten (påtaleinstruksen), 28. juni 1985 nr. 1679.

¹¹⁷ Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 s. 4-5.

¹¹⁸ Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 s. 6.

¹¹⁹ Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 s.7.

¹²⁰ Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 s.7.

5.4 Påtaleregelen

I straffeloven av 1902 § 77 var hovedregelen at straffbare handlinger var undergitt ubetinget offentlig påtale, med mindre noe annet var bestemt. Dette innebar at påtalemyndigheten hadde rett til å reise tiltale når straffbarhetsvilkårene var oppfylt, uavhengig av fornærmedes standpunkt.¹²¹

Ved utarbeidelsen av straffeloven av 2005 foreslo straffelovkommisjonen å oppheve ordningen med påtalebegjæring fra fornærmede. Straffelovkommisjonens hovedbegrunnelse for dette var at de preventive grunner for å anvende straff, og den offentlige interesse i at prevensjonen opprettholdes, lot seg vanskelig forene med at den fornærmede skal ha avgjørende innflytelse på om vilkårene for straffeforfølgning var oppfylt.

Straffelovkommisjonen påpekte at likhetsprinsippet tilsa at like lovbrudd skulle behandles likt uavhengig av den fornærmedes innstilling. Kommisjonen understreket at en ordning med påtalebegjæring fra den fornærmede ofte kompliserer eller forsinker saken. Når saken avhenger av påtalebegjæring fra den fornærmede, er det en prosessforutsetning at en gyldig begjæring foreligger, og saken vil bli avvist fra domstolen hvis slik begjæring ikke foreligger eller fremskaffes før saken tas opp til doms. Straffelovkommisjonen påpekte til slutt at krav om påtalebegjæring kunne sette den fornærmede i en utsatt stilling i forhold til lovovertrederen og kretsen rundt vedkommende.¹²² Departementet var enige i straffelovkommisjonens forslag.¹²³

Da straffeloven av 2005 trådte i kraft, trådte også en ny bestemmelse om påtale i kraft. Bestemmelsen ble inntatt i strpl § 62 a. Første ledd i bestemmelsen viderefører strl. 1902 § 77.¹²⁴ Det følger av bestemmelsen at straffbare handlinger er undergitt ubetinget offentlig påtale uavhengig av hva fornærmede mener, med mindre annet er bestemt ved lov.

Av strl. 1902 fremgikk det av hver enkelt bestemmelse, eller for en gruppe av bestemmelser, om det var gjort unntak fra hovedregelen om ubetinget offentlig påtale, enten i form av at det krevdes påtalebegjæring eller allmenne hensyn, eventuelt begge deler. I strpl. § 62 a annet ledd første punktum er det gitt en generell regel om at påtalemyndigheten kan unnlate å påtale straffbare handlinger med en strafferamme på to år eller lavere hvis ikke allmenne hensyn tilsier påtale.¹²⁵ Leddet ble tilføyd da straffeloven av 2005 trådte i kraft.

¹²¹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) Om lov om straff (straffeloven) s. 59.

¹²² Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 60.

¹²³ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 62.

¹²⁴ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 486.

¹²⁵ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 486.

I annet ledd annet punktum er det angitt en rekke momenter som skal tillegges vekt ved avgjørelsen av om allmenne hensyn foreligger. Overtredelsens grovhet og hensynet til den alminnelige lovlydighet viser til straffens formål. Det vil si prevensjonshensynene og hensynet til den sosiale ro. Det andre hovedmomentet som skal tillegges vekt er standpunktet til den fornærmede, andre skadelidte ved overtredelsen eller vedkommende berørte myndighet. Tidligere var dette en krets som kunne fremme mer formelle begjæringer om påtale. Synspunktene deres på påtalespørsmålet er fremdeles av sentral betydning, men det er ikke formelt like avgjørende som tidligere.¹²⁶

Før strpl. § 62 a ble vedtatt, oppstilte straffeloven av 1902 særlige krav for at det offentlige kunne påtale en straffbar handling. Det ene kravet var begjæring fra fornærmede, enten alene, eller sammen med kravet hvis allmenne hensyn tilsa det. Dette kravet førte ofte til at prosessen tok svært lang tid, eller at det ikke ble opprettet noen sak i det hele tatt hvis fornærmede ikke ønsket det. Riksadvokaten har imidlertid påpekt at en del av begrunnelsen for å oppheve kravet om påtalebegjæring fra fornærmede som et vilkår for strafforfølgning, var å sikre en objektiv og konsekvent håndheving av straffelovgivningen.¹²⁷

Det kan være gunstig for den fornærmede selv om ordningen med formell påtalebegjæring oppheves. Særlig når den fornærmede kjenner lovbryteren fra før, kan det være en belastning formelt å bidra til at straffeforfølgning finner sted.¹²⁸ Spesielt i familievoldssaker hvor relasjoner mellom voldsutøver og fornærmede er sterk. Det kan anføres at offentlig påtale for denne sakstypen kan medføre at flere mishandlingssaker faktisk kommer opp for retten og at voldsutøveren blir straffet, i motsetning til hvis fornærmede selv kunne bestemme om saken skulle påtales eller ikke.

Hverken i den nye eller den gamle bestemmelsen i straffeloven om mishandling i nære relasjoner er det nevnt noe om påtalen. Når det ikke fremkommer av bestemmelsen selv, er hovedregelen at det foreligger ubetinget offentlig påtale, jf. strpl. § 62 a første ledd.

¹²⁶ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 487.

¹²⁷ Riksadvokatens rundskriv nr. 2/2015 s. 13.

¹²⁸ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 63.

6. Noen særlige prosessuelle utfordringer

6.1 Innledning

I saker om mishandling i nære relasjoner vil bevissituasjonen enkelte ganger være vanskelig enten fordi det ikke foreligger tilstrekkelige bevis, eller fordi det foreligger lite eller ingen bevis. I de tilfellene hvor det foreligger bevis i form av forklaring fra fornærmede, samt andre vitner som har sett, hørt eller blitt fortalt noe, eller at fornærmede har vært fremstilt for lege i etterkant av mishandlingsepisoder, slik at legejournaler og uttalelser fra lege kan være aktuelle som bevis, har påtalemyndigheten noe å bygge saken på. Det hender at fornærmede i mishandlingssaker nekter å forklare seg, eller trekker tilbake sitt samtykke til at andre bevis som legejournaler og legeuttalelser kan benyttes som bevis, og hva skjer da?

Grunnen til at jeg har valgt bevismidlene som nevnt her, er at det ofte er disse det oppstår utfordringer med i mishandlingssaker, og fordi påtalemyndighetene ofte bare har disse og forholde seg til som bevis.

6.2 Fornærmedes forklaring

Det følger av strpl. § 108 at enhver plikter etter innkalling å møte som vitne og forklare seg overfor retten, med mindre annet er bestemt ved lov. Forklaring fra fornærmede vil ofte være det viktigste beviset i saker om mishandling i nære relasjoner, fordi voldsutøvelsen ofte skjer i hjemmet, hvor det som regel bare er fornærmede og voldsutøver til stede og veldig sjelden andre vitner som kan uttale seg om hendelsesforløpet. Fornærmede vil derfor i en slik sak være hovedkilden til informasjon om hva som har skjedd, omfanget av handlingen(e), hvor lenge mishandlingen har vart, om det har skjedd flere ganger, og om handlingen(e) var egnet til å skape frykt for lignende handlinger i fremtiden. Fornærmede bør spørres om overgrepens type, omfang og varighet, og opplysninger om dette skal søkes konkretiser, tidfestet og dokumentert. Det vil også være nødvendig å konfrontere fornærmede med opplysninger mistenkte har gitt i avhør. Ved mistanke om langvarige overgrep er det viktig å stille spørsmål om fornærmedes totale livssituasjon og eventuelle fysiske og psykiske skadevirkninger.¹²⁹

Fornærmedes samarbeidsvilje er av stor betydning for påtalemyndighetene i familievoldssaker. Det forekommer ikke sjelden at fornærmede trekker tilbake en anmeldelse eller sin forklaring.¹³⁰ Dette kan medføre at bevissituasjonen blir vanskelig, da det viktigste

¹²⁹ Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 s. 5.

¹³⁰ Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 s. 5.

beviset forsvinner. Det bør i slike tilfeller vurderes om fornærmedes forklaring under avhøret skal sikres ved bevisopptak, jf. strpl. § 270 første ledd.¹³¹ Dersom dette blir gjort og slike avhør blir tillatt som bevis kan andre som ikke var til stede på avhørstidspunktet danne seg et inntrykk av fornærmedes troverdighet, og om fornærmede fremstår som usikker og unnvikende når det blir stilt spørsmål. Dersom det er bildeopptak av fornærmede kan en også få sett hvordan fornærmedes responderer under avhøret. Ved avhør av fornærmede er det særlig viktig at fornærmede orienteres om formalia, herunder om reglene om fritak fra forklaringsplikten i strpl. § 122, og at det fremgår av hennes forklaring at dette har blitt gjennomført.¹³²

Spørsmålet videre blir hvem som er fritatt fra vitneplikten og hvis så er tilfelle kan da tidligere avgitte forklaringer leses opp.

6.3 Fritakelse fra vitneplikten

De fleste anmeldelser eller forklaringer i saker om mishandling i nære relasjoner gis av personer som står i et slikt forhold til den siktede at de er fritatt fra forklaringsplikten, eller har begrenset forklaringsplikt på grunnlag av slektskap.

Straffeprosessloven § 122 har regler som begrenser vitneplikten. Det fremgår av bestemmelsen hvem som kan påberope seg fritakelse fra vitneplikten. Etter første ledd er siktedes ektefelle, slektninger i rett opp- eller nedstigende linje, søsken og like nær besvogrede fritatt. Etter annet ledd er fraskilte ektefeller, samt personer som lever eller har levd sammen med siktede i et ekteskapslignede forhold fritatt. I siste ledd er siktedes forlovede, fosterforeldre, fosterbarn og fostersøsken fritatt. Da det i strpl. § 122 siste ledd står «retten kan fritas (...)», innebærer dette at det er retten som bestemmer om disse personkretsene skal fritas fra vitneplikten, mens det i første og annet ledd er en plikt til å fritas fra vitneplikten den personkrets som nevnes der, jf. uttrykket «er fritatt» i strpl. § 122 første ledd. Begrunnelsen for bestemmelsen er å beskytte siktedes pårørende mot å velge mellom å lyve i retten eller å bidra til at siktede blir straffet.¹³³

Forhold som nevnt i strpl. § 122 kan være av svært ulik karakter og lengde. Det må kreves at forholdet har vært forholdsvis stabilt i en viss periode for at vitnet skal kunne påberope seg

¹³¹ Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 s. 5.

¹³² Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 s. 5.

¹³³ NUT 1969: 3 Innstilling om rettergangsmåten i straffesaker fra straffeprosesslovkomiteen (komiteen til revisjon av straffeprosessloven) s. 204.

bestemmelsen.¹³⁴ I saker om mishandling i nære relasjoner har ofte forholdet mellom voldsutøver og fornærmede gjerne vart i flere år, slik at det ikke vil være noen tvil om at forholdet har vært forholdsvis stabilt i en viss periode. Dersom fornærmede står i et slikt forhold til siktede som nevnt i strpl. § 122 første eller annet ledd, skal det uttrykkelig gjøres oppmerksom på at vedkommende har rett til å nekte å avgi forklaring, jf. strpl. §§ 127 første ledd og 235. Er dette utelatt, er det en rettergangsfeil som kan føre til opphevelse av dommen.¹³⁵

Det kan i seg selv være belastende å inkriminere sine nærmeste, og spesielt belastende vil det være hvor saken ender med frifinnelse. I slike saker vil fornærmede oppleve at hun ikke blir trodd og at hun har avgitt forklaring til ingen nytte. Fornærmede kan også oppleve det som belastende å måtte avgi forklaring og bli stilt spørsmål om private detaljer i retten, og i mange tilfeller vil fornærmede oppleve at siktedes advokat er ute etter å ta vedkommende fordi advokaten stiller spørsmål ved fornærmedes historie og kanskje også generelt ved fornærmedes troverdighet. Dette kan for mange fornærmede oppleves som svært krenkende.¹³⁶

Spørsmålet er videre om tidligere avgitte politiforklaringer av fornærmede kan leses opp under hovedforhandlingen, dersom fornærmede nekter å forklare seg, eller ikke møter.

6.4 Adgangen til å lese opp tidligere politiforklaringer

6.4.1 Når vitnet møter

Adgangen til å lese opp tidligere avgitte politiforklaringer reguleres av strpl. §§ 296 annet ledd, 297 første ledd og EMK art. 6 nr. 1 og nr. 3 bokstav d.

Utgangspunktet i norsk rett er at vitner som gir forklaring som kan antas å være av betydning for saken skal avhøres muntlig under hovedforhandlingen, såfremt ikke særegne forhold er til hinder for det, jf. strpl. § 296 første ledd. Dette er også kjent som bevisumiddelbarhetsprinsippet. Prinsippet begrenses av strpl. § 296 annet ledd og § 297. Det følger av strpl. § 296 annet ledd at «ved avhør kan gjengivelse i rettsbok eller politirapport av forklaring som vitnet tidligere har gitt i saken, bare leses opp såfremt det foreligger motstrid mellom vitnets forklaringer, eller når det gjelder punkter som vitnet nekter å uttale seg om eller erklærer at det ikke husker (...)». Etter en naturlig språklig forståelse av ordlyden kan det utledes at opplesning av tidligere avgitte forklaringer er tillat i enkelte tilfeller. Dersom

¹³⁴ Ot.prp. nr. 35 (1978-1979) Om lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffesaksloven) s. 147.

¹³⁵ Andenæs, *Norsk Straffeprosess*, s. 200.

¹³⁶ NOU 2003: 31 s. 168.

denne retten skal benyttes, er det en forutsetning at fornærmede er gjort kjent med retten til å nekte å forklare seg da avhøret ble foretatt.

Et annet viktig prinsipp i denne sammenheng er det kontradiktoriske prinsipp. Prinsippet innebærer at det er viktig at den som saken retter seg mot skal få uttale seg. Prinsippet er uttrykkelig fastslått i strpl. § 92 første ledd. Et viktig ledd i en kontradiktorisk prosess er at siktede på ett eller annet tidspunkt av saken får rett til å eksaminere de vitner påtalemyndigheten fører.¹³⁷ Dersom det blir gitt adgang til å lese opp tidligere avgitte politiforklaringer i henhold til strpl. §§ 296 annet ledd eller 297 første ledd, medfører det at retten til kontradiksjon ikke blir overholdt. Hvis fornærmede er til stede i retten kan fornærmede konfronteres med politiforklaringen, og tiltalte kan stille spørsmål til den og fornærmede hvis det skulle bli nødvendig.

EMK art 6 nr. 1 og nr. 3 bokstav d oppstiller minimumsrettigheter for den som er siktet i en straffesak.¹³⁸ EMK art. 6 nr. 1 fastslår at enhver har krav på en rettferdig rettergang (fair and public hearing). Kravet til kontradiksjon er fastslått i EMK art. 6 nr. 3 bokstav d.

Bestemmelsen lyder:

«Everyone charged with a criminal offence has the following minimum rights: (...) to examine or have examined witnesses against him and to obtain the attendance and examination of witnesses on his behalf under the same conditions as witnesses against him».

Siktede skal kunne stille spørsmål til fornærmedes forklaring dersom den skal kunne brukes som bevis i saken. EMK art. 6 nr. 3 bokstav d er begrunnet i prinsippet om «equality of arms» (partslikhetsprinsippet), og dersom tiltalte eller hans forsvarer har fått anledning til å stille spørsmål, er dette tilfredsstilt selv om vitnet nekter å svare.¹³⁹

Siden Norge rettslig sett er bundet av EMK, kan det føre til brudd på menneskerettighetene dersom fornærmedes politiforklaring blir opplest. Det avgjørende for om opplesningen er i samsvar med EMK art. 6 nr.1 og nr. 3 bokstav d er om behandlingen samlet sett fremstår som forsvarlig og rettferdig.¹⁴⁰

¹³⁷ Jo Hov, *Rettergang I, sivil- og straffeprosess*, Oslo 2007 s. 117.

¹³⁸ Hov, *Rettergang I* s. 290.

¹³⁹ Jens Edvin A. Skoghøy og Tonje Vang, «I hvilken utstrekning kan vitneforklaringer som er avgitt under etterforskningen leses opp under hovedforhandlingen i straffesaker?», *Lov og rett* årgang. 44 nr. 5/6 2005 s. 283-307 – (LOR-2005-283).

¹⁴⁰ Andenæs, *Norsk straffeprosess* s. 403.

Frem til 1990-tallet vurderte Høyesterett adgangen til å lese opp forklaringer som et vitne tidligere hadde gitt til politiet eller andre myndigheter kun ut fra straffeprosesslovens §§ 296 og 297. Fokuset var da hensynet til vitnet og sakens opplysning. Senere har EMK art. 6 med tilknytning til EMD-praksis aktivt blitt trukket inn i norsk rett, noe som har medført at det ikke er den samme adgangen nå som før til å lese opp tidligere forklaringer fra fornærmede i saken.¹⁴¹ Med utgangspunkt i EMDs avgjørelse av 24 november 1986 *Unterpertinger mot Østerrike* ble det på 1990-tallet lagt til grunn at opplesning ikke kunne skje hvis forklaringen (som regel fra medtiltalte eller ektefelle) utgjorde det hovedsakelige bevis og tiltalte tidligere ikke hadde fått anledning til å eksaminere vitnet.¹⁴²

Fornærmede i saken, ektefelle og stedatter, hadde benyttet seg av sin rett som familiemedlemmer til ikke å forklare seg under hovedforhandlingen. På grunn av dette ble hverken dommer eller aktor gitt anledning til å eksaminere vitnene under hovedforhandlingen. Tiltalte og hans forsvarer var heller ikke gitt anledning til dette. Politiforklaringen som ektefelle og stedatter tidligere hadde gitt ble lest opp og dannet hovedgrunnlaget for den fellende dom for legemskrenkelser. Konsekvensen for siktede var at han ble dømt på middelbare bevis som ikke hadde vært gjenstand for slik kontradiksjon som fremgår av EMK art. 6 nr. 3 bokstav d, og det ble derfor konstatert konvensjonsstrid. Opplesningen i seg selv var ikke en krenkelse av EMK, men siden siktede ikke på noe stadium av saken var gitt anledning til å eksaminere vitnene, var hans forsvar blitt vesentlig begrenset. Det følger av dommen at dersom en fellende dom bare er basert eller i avgjørende grad basert på vitneforklaringer fra en person som den tiltalte ikke har hatt anledning til å avhøre eller å la avhøre, vil dette være i strid med EMK art. 6 nr. 1 og nr. 3 bokstav d. Høyesterett har lagt dette til grunn i en rekke avgjørelser i ettertid.

I Rt. 2004 s. 97 hadde lagmannsretten tillatt en politiforklaring fra en av de tiltalte opplest selv om den tiltalte hadde benyttet seg av retten til å nekte å avgi forklaring. To andre tiltalte i samme sak anførte at opplesningen var i strid med EMK art. 6. Høyesterett anså det for å være en reell mulighet for at opplesningen hadde hatt utslagsgivende betydning i den samlede bevisbedømmelsen. Etter en helhetsvurdering ble retten til rettferdig rettergang likevel ikke ansett krenket. Saken ble senere reist for EMD. I dom av 9 november 2006 *Kaste og Mathisen mot Norge*, (avsnitt 47-56) kom EMD til at det forelå brudd på EMK art. 6 nr. 3 bokstav d, jf. nr.1. Begrunnelsen var at lagmannsretten hadde tillatt aktor å lese opp forklaring til en

¹⁴¹ Jørgen Aall, *rettsstat og menneskerettigheter*, 3.utgave 2011, 2.opplag 2013, Bergen 2011 s. 442.

¹⁴² Andenæs, *Norsk straffeprosess* s. 402

medtalt som nektet å forklare seg under ankeforhandlingen. EMD bygget sin avgjørelse på at det ikke var gitt anledning til å stille spørsmål til den medtaltets forklaring, noe som er en forutsetning ved opplesning av tidligere avgitte forklaringer. I Rt. 2004 s. 897 har Høyesterett uttalt dette slik i (avsnitt 17): «Som påpekt følger det av Høyesteretts praksis at opplesning av en politiforklaring i en situasjon som den foreliggende, må nektes dersom det er en reell mulighet for at forklaringen vil kunne få en utslagsgivende betydning ved den samlede bevisbedømmelsen (...)». Saken var her at lagmannsretten hadde tillatt opplesning av tidligere avgitt politiforklaring fra et vitne som ikke var tilstede, jf. strpl. § 297. Siden det ikke kunne ses bort fra at opplysningen hadde fått utslagsgivende betydning ved den samlede bevisbedømmelsen, kom Høyesterett til at det var en saksbehandlingsfeil å tillate opplesning av politiforklaringen. Dersom politiforklaringen blir ansett som et fellende bevis, eller det eneste bevis i saken, kan tidligere politiforklaringer fra fornærmede nektes opplest hvis fornærmede benytter seg av sin rett til å nekte å forklare seg under hovedforhandlingen. Retten gjelder fra spørsmål til spørsmål og bare i relasjon til tema som begrunner fritaksretten. Det er også et vilkår at siktede skal ha rett til å kunne stille spørsmål til fornærmedes forklaring dersom den føres for retten, eller at siktede på et annet stadium av saken har blitt gitt en slik mulighet, for at retten til krysseksaminasjon skal være tilfredsstillt. Det er uttalt i EMDs avgjørelse av 11. mai 1999 Peltonen mot Finland side 7 første avsnitt at «As a rule these rights require that the defendant be given an adequate and proper opportunity to challenge and question a witness against him either when he was making his statement or at a later stage of the proceedings». Retten til kontradiksjon skal altså anses tilfredsstillt så lenge siktede eller hans forsvarer har fått muligheten til å stille spørsmål da forklaringen ble avgitt eller på et senere stadium av saken.

Kort oppsummert kan det fremheves at de tilfeller hvor den tidligere avgitte politiforklaringen ikke er noe sentralt bevis for fellelsen av siktede i saken kan den leses opp. Hvis den tidligere avgitte forklaringen er det eneste eller avgjørende beviset, kan den imidlertid ikke leses opp under hovedforhandlingen, såfremt siktede eller hans forsvarer har fått muligheten til å stille spørsmål til fornærmede da forklaringen ble gitt eller på et senere stadium av saken.

6.4.2 Når vitnet ikke møter

Utgangspunktet er at et vitne har møteplikt, jf. strpl. § 108. Regler om opplesning av politiforklaringer når fornærmede ikke møter har vi i strpl. § 297 første ledd. Bestemmelsen regulerer adgangen til opplesning av politiforklaringer som fornærmede tidligere har gitt når fornærmede ikke er til stede under hovedforhandlingen, såfremt muntlige avhør ikke er

mulige eller vil medføre uforholdsmessig ulempe eller utgift.

Det som ligger i at muntlig avhør ikke er mulig, er at fornærmede for eksempel er alvorlig syk eller død, eller befinner seg i utlandet på ukjent oppholdssted.¹⁴³

Også denne bestemmelsen må anvendes med de begrensninger som følger av EMK art. 6 nr. 1 og nr. 3 bokstav d. I de tilfeller hvor fornærmede ikke er til stede under hovedforhandlingen, må adgangen til å stille spørsmål være oppfylt på et tidligere stadium av saken. I Rt. 2013 s. 1060 uttaler høyesterett i (avsnitt 13) at strpl. § 297 «(...) må ses i lys av EMK art. 6 nr. 3 bokstav d om siktedes rett til å avhøre eller la avhøre vitner som blir ført mot ham.»

Dersom fornærmede ikke er til stede under hovedforhandlingen, og siktede verken da forklaringen ble gitt eller på et senere stadium av saken har fått anledning til å stille spørsmål til fornærmede, vil det avgjørende for om en forklaring avgitt under etterforskningen skal kunne leses opp under hovedforhandlingen, bero på om den fremstår som det eneste eller avgjørende bevis for domfellelse av siktede.¹⁴⁴ Dette kan også utledes av den ovennevnte dommen *Unterpertinger mot Østerrike* (avsnitt 33). Utgjør forklaringen bare ett av flere bevis, er det ikke noe krav om at siktede eller hans forsvarer skal ha hatt anledning til å stille spørsmål til forklaringen før den leses opp.¹⁴⁵

6.5 Legejournaler som bevis

I de tilfeller hvor fornærmede har vært fremstilt for en lege etter mishandling, kan det være aktuelt å legge frem utskrift av journaler, og få legers uttalelser vedrørende det som står i journalen. I legejournalene vil det foreligge uttalelser om hvordan legen selv har observert fornærmedes skader, omfanget av dem, alvorlighetsgraden, og hvor omfattende de er. Ikke bare synlige skader på kroppen fremkommer av legejournalen, også psykiske skader som følge av hendelsen kan dokumenteres. Også ikke umiddelbart synlige skader som fremkommer senere kan dokumenteres i legejournalen.¹⁴⁶ Eksempel på dette kan være blåmerker som følge av slag eller spark som ikke dukker opp skikkelig før etter et par dager. Skadene blir ofte fotografert av enten lege eller politi for å dokumentere hvordan de så ut på det tidspunktet fornærmede ble fremstilt for lege, eller når politiet ankom åstedet.¹⁴⁷

¹⁴³ Norsk lovkommentar til straffeprosessloven, note 2245 av Fredrik Bøckmann Finstad. Hovedrevidert 12.02.2016 (19.04.2016).

¹⁴⁴ Skoghøy og Vang, «I hvilken utstrekning kan vitneforklaringer som er avgitt under etterforskningen, leses opp under hovedforhandlingen i straffesaker?» s. 295.

¹⁴⁵ Skoghøy og Vang, «I hvilken utstrekning kan vitneforklaringer som er avgitt under etterforskningen, leses opp under hovedforhandlingen i straffesaker?» s. 295.

¹⁴⁶ Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 s. 4.

¹⁴⁷ Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 s. 4.

Legejournaler fra lege og psykolog omfattes av regler om taushetsplikt, jf. strpl. § 119 første ledd. Det følger av denne bestemmelsen at retten ikke må ta imot forklaringer fra blant andre leger, psykologer eller sykepleiere om noe som er betrodd dem i deres stilling uten at den som har krav på hemmelighet samtykker. Regelen medfører en begrensning i hvilke bevis som kan fremlegges under hovedforhandlingen. Leger og psykologers taushetsplikt er nærmere regulert i hpl. § 21, (jf. § 3, jf. § 48).¹⁴⁸ Formålet med bestemmelsen er å verne pasientens integritet og sikre befolkningens tillit til helsetjenesten og helsepersonell. Taushetsplikten skal hindre at pasienter unnlater å oppsøke helsetjenester av frykt for at opplysningene som gis blir benyttet i andre sammenhenger.¹⁴⁹ Taushetsplikten som fremkommer av strpl. § 119 første ledd, jf. hpl. § 21 må politiet forholde seg til i de tilfellene de har behov for opplysninger om fornærmede fra lege eller psykolog.

Legejournalen vil ha stor betydning som bevis i tilfeller hvor fornærmede trekker sin forklaring eller nekter å forklare seg. Skal legejournal legges frem som bevis er det et krav om at fornærmede har fritatt helsepersonell fra taushetsplikten, jf. strpl. § 119 første ledd. Det kan hende at fornærmede trekker tilbake sitt samtykke som fritar helsepersonell fra taushetsplikten.

I Rt. 2008 s. 504 hadde samtykket vært innhentet slik at vitneforklaring og journalnotat fra psykolog ble fremlagt som bevis. Under behandlingen av ankesaken ønsket mannen å trekke tilbake samtykket. Selv om utgangspunktet er at samtykke til offentliggjøring av taushetsbelagt informasjon alltid kan trekkes tilbake, fant Høyesterett med støtte i juridisk teori at hensynene bak taushetsplikten i liten grad gjorde seg gjeldende i saken. Det var derfor ikke anledning til å trekke samtykket tilbake i forbindelse med ankeforhandlingen. Av dommen kan det utledes at når samtykke først er gitt og informasjon innhentet med den hensikt å bruke det som bevis i saken, og samtykket senere trekkes tilbake, vil ikke disse opplysningene falle inn under taushetsplikten igjen.

I Rt. 2003 s. 219 hadde fornærmede først samtykket i at politiet innhentet en legeerklæring som bevis, for deretter å trekke samtykket tilbake før hovedforhandlingen. Det ble spørsmål om legeerklæringen allikevel kunne fremlegges som bevis. I (avsnitt 16) fremgår det at dersom samtykket trekkes tilbake, inntreer taushetsplikten øyeblikkelig igjen. Legen vil da ikke kunne forklare seg som vitne om forhold pasienten har betrodd ham. Pasienten skal kunne være sikker på at de opplysninger som legen får ved en konsultasjon forblir hos legen

¹⁴⁸ Lov 2 juli 1999 nr. 64 om helsepersonell m.v. heretter forkortet hpl.

¹⁴⁹ Ot.prp. nr. 13 (1998-1999) Om lov om helsepersonell mv. (helsepersonelloven) s. 227.

så lenge pasienten ønsker det. Høyesterett poengterte at opplysninger som legen allerede hadde gitt til politiet mens samtykket ennå forelå kunne ikke pasienten lenger ha rådigheten over. Det ville ikke forstyrre tillitsforholdet mellom lege og pasient at disse opplysningene ble brukt i straffesaken, da politiet under etterforskningen etter samtykket fra pasienten hadde innhentet de nødvendige opplysningene fra legen med siktemål å legge dem frem som bevis. Hensynet til at fornærmede ikke skal bidra til å felle en nærstående ble ikke tillagt vekt. Høyesterett kom på bakgrunn av dette til at strpl. § 119 ikke var til hinder for at legeerklæringen ble brukt som bevis i saken.

Kort oppsummert kan det anføres at hvis samtykket fra fornærmede først foreligger, og politiet innhenter legejournaler med sikte på å fremlegge dem som bevis i straffesaken, men samtykket senere tilbakekalles, fører dette til at journalen er et lovlig ervervet bevis og derfor kan brukes i straffesaken.

7. Oppsummering

Situasjonen for de som opplever vold fra samlivspartneren er svært variert og sammensatt. Ofte opplever fornærmede de ulike formene for vold i kombinasjon. Varigheten av volden varierer også. Noen forlater sin partner kort tid etter den første voldsepisoden mens andre bli værende hos voldsutøveren og har måttet leve med systematisk terror gjennom hele livet. Mishandling i nære relasjoner gjentar seg ofte over tid. Både dens grovhet og varighet har betydning for hvor sterkt volden preger fornærmedes liv. Kvinnevoldsutvalget fremhevet at volden ikke kan ses på som «fragmenterte biter av en virkelighet». Pågår volden over tid, lever de som utsettes for volden med en konstant trussel om vold.¹⁵⁰

Ved å utarbeide et eget straffebud mot mishandling i nære relasjoner, fikk de som rammes av en slik form for mishandling en egen bestemmelse som tar opp i seg alle formene for vold mishandling kan være. I tillegg ble alle som står i et nært forhold til mishandler vernet ved bestemmelsen. Dersom fornærmede velger å anmelder mishandlingen til politiet, og saken kommer opp for retten vil voldsutøver bli straffet, forutsatt at det foreligger sterke nok bevis for å dømme vedkommende.

Siden strafferammene er hevet for mishandling i nære relasjoner, kan dette være en faktor som kan øke antallet anmeldelser hos politiet for denne typen saker. Ved å øke strafferammene vises det at det slås hardt ned mot denne typen voldshandlinger, og at dette ikke er noe vårt samfunn aksepterer, og tar lett på. Det vises også at dette er et samfunnsproblem som ønskes redusert.

Det skal bli spennende å se om og hvordan straffeutmålingen endrer seg når domstolene får tatt i bruk de nye bestemmelsene om mishandling i nære relasjoner. Strafferammene er betydelig hevet, spesielt for grov mishandling hvor strafferammen er inntil 15 år. Det vil også bli spennende å se hvor mye domstolene vil trekke inn praksis etter strl. 1902 § 219, ved anvendelse av strl. 2005 §§ 282 og 283, og hvor retningsgivende gammel praksis vil bli for tilfeller etter ny straffelov. Det vil i alle fall være sikkert at straffeutmålingen etter strl. 2005, vil gjenspeile en strengere straff enn hva tidligere rettspraksis har gitt uttrykk for. Siden mishandling i nære relasjoner som oftest strekker seg over tid, typisk flere år, vil det nok enda ta en stund før vi får de første tilfellene av strl. 2005 §§ 282 og 283 opp for domstolene.

¹⁵⁰ NOU 2003: 31 s. 49.

8. Kildeliste

8.1 Lovregister

- Lov 17 mai 1814, kongeriket Norges Grunnlov.
- Lov 22 mai 1902 nr. 10, Almindelig borgerlig straffelov (straffeloven), (opphevet).
- Lov 22 mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (Straffeprosessloven).
- Den Europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) med protokoller av 4 november 1950.
- Lov 21 mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven).
- Lov 2 juli 1999 nr. 64 om helsepersonell mv. (helsepersonelloven).
- Lov 20 mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven).

8.2 Forskrifter

- Forskrift om ordningen av påtalemyndigheten (påtaleinstruksen) av 28 juni 1985 nr. 1679.

8.3 Forarbeider

- Ot.prp. nr. 35 (1978-1979) om lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffesaksloven).
- Ot.prp. nr. 79 (1986-1987) om lov om endringer i straffeloven (påtalereglene ved mishandling av barn, nåværende eller tidligere samlivspartner; adgangen til delegasjon av påtalekompetanse for kommuner og fylkeskommuner).
- Ot.prp. nr. 79 (1988-1989) om endringer i straffeloven og straffeprosessloven m.m (skjerperte strafferammer for voldsforbrytelser, straff for innførsel av pornografi, styrking av domstolenes fagkyndighet i saker om økonomisk kriminalitet, raskere behandling av straffesaker mm).
- Ot.prp. nr. 8 (1998-1999) om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (inndragning av utbytte).
- Ot. Prp. nr. 13 (1998-1999) om lov om helsepersonell mv. (helsepersonelloven).
- Ot.prp. nr. 51 (2002-2003) om lov om endringer i straffelova mv. (styrka innsats mot tvangsekteskap).
- Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) om lov om straff (straffeloven).
- Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) om lov om oppheving av løsgjengerloven og om endringer i straffeloven mv. (eget straffebud mot vold i nære relasjoner mv.).

- Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) om lov om endringer i straffeloven 20 mai 2005 nr. 8 (siste delproposisjon – slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning).
- Prop. 97 L (2009-2010) Endringer i straffeloven 1902 mv. (skjerping av straffen for drap, annen grov vold og seksuallovbrudd).
- Prop. 105 L (2010-2011) endringer i straffeprosesslova mv. (etterforskningsplikt mv.).
- NUT 1969: 3 innstilling om rettergangsmåten i straffesaker fra straffeprosesslovkomiteen (komiteen til revisjon av straffeprosessloven).
- NOU 2003: 31 Retten til et liv uten vold.
- Innst. 314 L (2009-2010) innstilling fra justiskomiteen om endringer i straffeloven 1902 mv. (skjerping av straffen for drap, annen grov vold og seksuallovbrudd).

8.4 Rundskriv

- Riksadvokatens rundskriv: RA-2008-3.
- Riksadvokatens rundskriv: RA-2015-2.

8.5 Rettspraksis

Høyesterett

Rt. 1973 s. 442

Rt. 1983 s. 683

Rt. 2003 s. 219

Rt. 2004 s. 97

Rt. 2004 s. 897

Rt. 2004 s. 884

Rt. 2007 s. 1537

Rt. 2008 s. 504

Rt. 2010 s. 129

Rt. 2010 s. 949

Rt. 2011 s. 34

Rt. 2011 s. 469

Rt. 2011 s. 1412

Rt. 2012 s. 835

Rt. 2012 s. 1313

Rt. 2013 s. 1060

Rt. 2013 s. 1537
Rt. 2014 s. 392
Rt. 2014 s. 695
Rt. 2014 s. 970
Rt. 2014 s. 1011
Rt. 2015 s. 788
Rt. 2015 s. 827
Rt. 2015 s. 1115
Rt. 2016 s. 540 U

Lagmannsrett

LA-2013-56193
LA-2013-92858/RG 2013 s. 292 «Christoffer-saken».
LB-2014-49049.
LH-2015-63490
LB-2015-66836

8.6 EMD

- EMDs dom av 24 november 1986 Unterpertinger mot Østerrike.
- EMDs dom av 11 mai 1999 Peltonen mot Finland.
- EMDs dom av 9 november 2006 Kaste og Mathisen mot Norge.

8.7 Juridisk teori og juridiske artikler

- Andenæs, Johs «*norsk straffeprosess*» 4. utgave 2009, 4. opplag 2014 samlet utgave ved Tor-Geir Myhrer, Oslo desember 2008.
- Eckhoff, Torstein, «*rettskildelære*», 5 utgave 2001 ved Jan E. Helgesen.
- Hov, Jo, «*rettergang I, sivil- og straffeprosess*», Oslo juli 2007.
- Andenæs, Johs, «*alminnelig strafferett*», 5.utgave 2004 ved Magnus Matningsdal og Georg Fredrik Rieber-Mohn.
- Matningsdal, Magnus, «*Norsk spesiell strafferett*», 2010.
- Isdal, Per, «*Meningen med volden*», 2000, 7.opplag 2014.
- Aall, Jørgen, «*Rettsstat og menneskerettigheter*», 3.utgave 2011, 2.opplag 2013, Bergen 2011.
- Eskeland, Ståle, «*Strafferett*», 4.utgave, 2.opplag 2015, Oslo.

Juridiske artikler

- Matningsdal, Magnus «Medvirkning til straffbare handlinger – hovedpunkter» *Jussens Venner* 2008 s. 357-383.
- Skoghøy, Jens Edvin A. og Vang, Tonje «hvilken utstrekning kan vitneforklaringer som er avgitt under etterforskningen leses opp under hovedforhandlingen i straffesaker», *lov og rett, Årgang. 44 nr. 5/6 2005 s. 283-207.*

8.8 Andre kilder

- Vendepunkt – Et liv uten vold. Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2014-2017, utgitt av Justis- og beredskapsdepartementet. Link:
https://www.regjeringen.no/contentassets/97cdeb59ffd44a9f820d5992d0fab9d5/hplan-2014-2017_et-liv-uten-vold.pdf (01.05.2016).

Norsk lovkommentar

- Matningsdal, Magnus, «kommentar til straffeloven av 2005»: Norsk Lovkommentar revidert 01.12.2016.
- Finstad, Fredrik Bøckmann, «kommentar til straffeprosessloven»: Norsk Lovkommentar revidert 12.02.2016.

Internettadresser

<http://www.krisesenter.com/tall-og-fakta/nasjonal-statistikk?tmpl=component&print=1&page> (01.05.2016).

http://www.bufdir.no/Global/Rapportering_fra_krisesentertilbudene_2014.pdf (01.05.2016).

https://www.politi.no/vedlegg/lokale_vedlegg/politidirektoratet/Vedlegg_2834.pdf (01.05.2016).

https://www.politi.no/vedlegg/lokale_vedlegg/politidirektoratet/Vedlegg_3501.pdf (01.05.2016).